KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

KUBBEALTI
AKADEMİ
Mecmuası

Sayı 186
Yıl 47/2
Nisan 2018

Üç ayda bir yayımlanır.
Yerel Süreli

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi adına sâhibi
İdris Alhanlıoğlu

Yazı işleri müdürü
İpek Dağlıoğlu

Yayın danışmanları
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İ. Aydın Yüksel

Dergi Tasarımı
Kubbealtı

Kapak Tasarımı
Muhammed Nur Anbarlı

Kapak Uygulama
Melik Uyar

info@kubbealti.org.tr
www.kubbealti.org.tr
Kubbealtı İktisâdî İşletmesi
Peykhane Sokağı No.3
34126 Çemberlitaş-İstanbul
Tel: 212 516 23 56-518 92 09
Faks: 212 638 02 72

Abone bedeli
Yurtiçi: 30.- TL.
Kurumlar: 30.- TL.
Yurtdışı: 30.- USD, 25 euro

Banka hesap no:
Vakıflar Bankası, Beyazıt Şubesi
00158007260409914

Garanti Bankası, Çemberlitaş Şubesi
TR54 0006 2000 0440 0006 298709

Posta Çeki No. 337056

Baskı Arı Matbaası 31 900
Davutpaşa Cad. 81/39 Topkapı/İstanbul
Tel: 212 565 25 99

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

7 Sâmiha Ayverdi'den Mehmet Turgut'a Mektup

9 Fâtih'teki Komşularımız
Prof. Dr. Semahat Yüksel

23 Yahyâ Kemal'i Perîşan Eden Acı Bir Aşk Hikâyesi
Hicran Göze

35 Ahmet Midhat Efendi ve Alafrangalık
Prof. Dr. Abdullah Uçman

47 16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Deniz Gücü
Dr. Fâtih Erbaş

53 Sâmiha Ayverdi'nin Kurgu Evreninde "Aşk Budur"
Yâsemin Alper

63 *Tanbûrî Ali Efendi*
Hüseyin Kıyak

75 Âşık Şâir Urmiyeli Dede Kâtip…
Mîlâd Salmânî

87 Okuduklarım, Duyduklarım, Gördüklerim
Kemal Y. Aren

Değerli Kubbealtı Dostları

Nisan sayımızla karşınızda olmanın sevinci ile sizleri selâmlıyoruz. Vakıf faâliyetlerimiz yine dolu dolu geçiyor.

Sâmiha Ayverdi'nin vefâtının 25. yılında bu büyük insanı minnet ve rahmetle anıyoruz. Sâmiha Ayverdi Anadolu Lisesi'nde düzenlenen anma töreni ile birlikte Esenler İbrâhim Turhan Lisesi'nde de öğrenciler tarafından bir panel düzenlendiğini sizlerle paylaşmak isteriz. Bununla birlikte Millî Eğitim Bakanlığı ile birlikte yürüttüğümüz "Eğitimde Öncü ve Örnek Şahsiyetler Projesi" kapsamında Özcan Ergiydiren, Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Semahat Yüksel, Zeynep Uluant ve Doç. Dr. Mehmet Samsakçı'nın konuşmacı olarak yer aldığı tanıtım programıyla önceden belirlenen 10 başarılı liseyi gezip Sâmiha Ayverdi'nin edebî kişiliğini, tasavvuf anlayışını ve kültür meselelerine bakışını öğrencilere anlattık.

7 Nisan 2018 Cumartesi günü ise her yıl olduğu gibi vâkıflarımızı anacağız. Prof. Dr. Mustafa Fayda "Hz Peygamber ve Ashâbı" başlıklı bir konuşma yapacak, Dr. Emin Işık ise hatim duâsı edecek.

Yakında yayınlayacağımız kitaplarımızdan ikisinin daha müjdesini burada verelim: Birincisi Sâmiha Ayverdi ile 36 yıl çok yakın çalışmış olan Aysel Yüksel'in hâtıralarından oluşan "Sır Kâtibi"; diğeri ise Sâmiha Uluant Ataman tarafından hazırlanan, Süheyl Ünver'in Amerika'dan Uğur Derman'a yazdığı mektupları ihtivâ eden "Gurbetnâme".

Vakfımızda geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Prof. Dr. Baha Tanman'ın 5 hafta süren seminer programı gerçekleştirildi. Osmanlı mî-

mârîsinin oluşum sürecini târihsel ve sosyo-kültürel arka planına bakarak işlenen "Erken Dönem Osmanlı Mîmârîsi" isimli bu seminerlere katılım oldukça yüksek oldu.

Bu sayımızda bir makalesi de bulunan İranlı hocamız Mîlâd Salmânî ile "Farsça Gazel Okumaları" derslerimiz yeniden başlıyor. Meraklıları bekliyoruz.

Kubbealtı hanımlarının büyük emek vererek hazırladıkları eserleri görmek için Mayıs ayında yapılacak olan kermesimizi de teşrif ederseniz memnun oluruz.

Yeni sayımızda yeni ve güzel haberlerle görüşmek dileğiyle.

Sâmiha Ayverdi'den Mehmet Turgut'a Bir Mektup

28 Ekim 1987

Muhterem Efendim,

Japon Mûcizesi ve Türkiye isimli çok değerli eserinizin, ne yazık ki, henüz tamâmını okumuş değilim. Ancak, hayatları altmış küsur sene içinde geçmiş aydınlarımız içinde, muhtevâlı ve hacimli bir eseri okuyup hazmedecek bir münevverler kalabalığının da mevcut bulunduğunu pek tahmin edemiyorum.

Ama hemen şunu da beyan edeyim ki kitabın on sahifelik şimşek gibi göz kamaştırıcı önsözü gerek münevver geçinen zümreler, gerek devlet kademelerinde bulunan zevat tarafından behemehal ibret ve dikkatle okunmalıdır. Ancak Koçi Bey Risâlesi veya Âsafnâme gibi bir köşede kalan, devirlerini uyarı mâhiyette tatbik zemîni bulmamış çıkışları yollu, kitap sahifelerinde kalmasın.

Şuna da inanıyorum ki devlet dümenini ellerinde tutan kimselerin behemehal nefsânî ve şahsî hırslardan arınmış olarak vatan ve îman aşkını hayvânî ihtiraslardan üstün tutması gerekmektedir. Meselâ Erdel isyânını bastırmak üzere taht şehrinden uzaklaşmış Köprülü Mehmed Paşa'nın mevkiinde gözü olduğunu, sadâret kaymakāmı bulunduğu sırada pâdişâha arzeden Ankebud Ahmed Paşa'nın düşüncelerini İstanbul'a dönüşünde öğrenen Köprülü: "Pâdişâhım, gerçi çok hâin ve zâlimin kanını döktüm ama nâmusluların kılına hatâ getirmedim. Ahmed Paşa da nâmuslu adamdır. Ondan devlete hizmet beklenir. Sadârette gözü olmasını da hoş görelim.

Zîra bu makamda herkesin gözü olabilir" diyerek rakîbini koruyan bir derûnî asâlet ve ferâgat göstermiştir ki işte devlete lâzım olan kimsede vatana ve îmâna kendisini nezredecek üstün ve ulvî düşüncelere sâhip olması gerek.

Bilvesîle Türkân Hanımefendi'ye ve kitabın hamiyet sâhibi idealist yazarı Mehmed Turgut Beyefendi'ye saygılarımı takdim eylerim efendim.

Sâmiha Ayverdi

Not: Sizi Maârif Vekili yapmak fehâmet ve kiyâsetini gösterecek bir iktidârı saygı ile selâmlamak isterim.

Takdim ettiğim *Bağ Bozumu* isimli hâtıralar kitabı ile ileride basılması düşünülen diğer hâtıralardan da takdim ettiğim birkaç yazıyı hürmetlerime terdîfen göndermek istiyorum efendim.

Fâtih'teki Komşularımız[1]

Prof. Dr. Semahat Yüksel

1969 senesi son baharı idi. Yurt dışından döneli bir sene kadar olmuştu. 1964 yılında mezun olduğum Ankara Üniversitesi Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyâtı Kürsüsü'nde asistan olarak çalışıyordum. Sâmiha Ayverdi'nin, Kızılay Meydanı'nın sağında kalan Türk Petrol binâsı salonunda konferans vereceği haberini almıştık. *Gençlik Mes'eleleri ve Mes'ulleri*[2] başlığını taşıyan konuşmaları, kürsüden dinlediğim ilk konferansları olmuştu. 2 Mart 1970 târihinde İstanbul Fetih Cemiyeti'nde yapılan *Kubbealtı Seminerlerinin Açış Konuşması'na*[3] Ankara'da bulunduğum için katılamamıştım.

Aynı sene yaz aylarından îtibâren soyadı değişikliği ile birlikte, bir nakl-i mekân durumu ortaya çıkınca, Ankara'da sivil toplum kuruluşlarında başlayan vazîfemiz, İstanbul'da Yüksel'ler olarak İstanbul Fetih Cemiyeti, Kubbealtı Cemiyeti ve nihâyet Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı çatısı altında hep devam etti. Hatta 20. yüzyılı tamamlayıp 21. yüzyıla bile atladı. Bütün bu kurumların başlangıçtaki faâliyet merkezi, Beyazıt Çarşıkapı'daki İstanbul Fetih Cemiyeti'ne tahsisli Kara Mustafa Paşa Medresesi idi.

---

[1] "Gençlerin Kaleminden Mutasavvıf ve Mütefekkir Yazar Sâmiha Ayverdi, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi, Ankara 2016, s.11-22"de yayımlanmış yazının güncellenmiş şeklidir.

[2] Sâmiha Ayverdi, Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız, İstanbul 1976. Kültür Bakanlığı, s.127-152

[3] A.g.e. 184-188

Kültür târihimiz açısından kalıcı hizmetlere imzâ attığına inandığımız bu târihî mekânda, eşim Aydın Yüksel ile birlikte, başta Sâmiha Ayverdi, İlhan Ayverdi, Ekrem Hakkı Ayverdi, Nihat Sâmi Banarlı olmak üzere gönül ve fikir dünyâmızı aydınlatan, yol gösteren pek çok değerli isim ile yukarıda adı geçen sivil toplum kuruluşlarının yönetim kademelerinde ayrı ayrı veya birlikte bulunmak bahtiyarlığını yaşadık. Bütün konferanslara, lugat hazırlığı istişâre toplantılarına, değişik vesîlelerle Cemiyet'e, veya Fâtih Fevzipaşa cad. 173 veya 175'deki hânelere dâvet edilen hanımefendileri beyefendileri, ilim irfan sâhiplerini görerek, dinleyerek devrin entelektüel çevresini yakından tanımak fırsatını bulduk. Rahmetli Nermin Pekin hocamızın veciz ifâdesi ile, artık "Ayverdi mektebi"nin talebeleri olmuştuk.

Yakın çevremizdeki, kalem sâhibi bu kıymetli isimlerin diğer pek çok okumuş yazmışa göre bir farklılığı vardı. Onlar, Yağmur Tunalı'nın *Kavga Günleri*[4] isimli eserindeki veciz ifâdesi ile "kendilerine ve hakîkate dost aydın"lar (s.65) zümresindendi. Cemil Meriç de *Umrandan Uygarlığa*[5] adlı kitabında bu özellikteki münevverler için "intelijensiya" diyor ve eserlerinde bir toplum için bu tarz düşünürlerin önemi üzerinde duruyor. İlhan Ayverdi *Misalli Büyük Türkçe Sözlük'*te, aynı madde başı için, "Bir milletin aydınlar sınıfı" açıklamasını getiriyor. Ama bize göre, Lugatte asıl dikkatle okunması gereken, İlhan Ayverdi'nin kullanım örneği olarak Cemil Meriç'ten seçtiği cümlenin son iki kelimesi: *Batılılaşma yolunda dev adımlarla ilerleyen ve Fransız edebiyâtı ile sermedî bir vuslat hâlinde yaşayan intelijansıyamızı yeni bir merak sarmıştı: Kaynaklara inmek.*

---

[4] A. Yağmur Tunalı, 1968-1980. Kavga Günleri. İstanbul 2013, 2. Baskı, Bilge Yayıncılık.

[5] Cemil Meriç, Umrândan Uygarlığa. İstanbul 1974, Ötüken Yayınevi.

Tevazuu ve basîreti ile Sâmiha Ayverdi tarafından dâima takdir edilen İlhan Hanım, önünde duran birçok tarama fişi arasından, Cemil Meriç'in "kaynaklara inmek" deyişini, ince bir îma ile, gelecek nesillere çalışmalarında yol göstermek üzere seçmiş olmalı, diye düşünüyorum.

"Kaynaklara inmek" konusunda, acaba Fâtih'teki komşularımız neler yaptılar?

İlim ve irfan bahsinde sâhip oldukları derin bilgilerine dayanan sağlam ölçüleri ile her biri kendi sâhasında, İlhan Hanımın seçerek kayda geçtiği ifâdenin rûhuna uygun olarak, memleket çocuklarına "kaynaklarını- köklerini" tanıtan yüz akı eserler bıraktılar, deyip bu tespite mesnet arayınca aklımıza geliverenleri sıralamak istiyoruz.

Sâmiha Ayverdi'nin mükemmel bir Türkçe ile, değişik türlerde kaleme aldığı sayısı bugün 45'e ulaşan külliyâtına şöyle bir bakalım önce:

** İleride "kültür felsefemiz"e ışık tutacak olan ilim - irfan eksenli arayış ve tekâmül romanları,

** "Müteâle olan hasretini" dile getirdiği mensur şiirle yazılmış eserleri,

**Gelecekte Osmanlı coğrafyasındaki "sosyal târihi" her yönüyle öğrenmek için araştırmacılara kaynaklık edecek fikir kitapları,

** "İnsan" merkezli anlayışı ile medeniyet târihimize yol gösteren hâtıratları,

** Yaşadığı devirde toplumun huzûrunu kaçıran memleket meseleleri ile İslâmiyet'in yakasına yapışan dertlerin teşhis ve tedâ-

visine yönelik görüşlerini, yurt içinde ve dışında ilgili mercîlere ve isimlere duyuran mektupları ve makāleleri.

** Onunla birlikte duyan, düşünen ve iş tutan ağabeyi Ekrem Hakkı Bey'in Osmanlı mimârî târihini, imparatorluk coğrafyasında kronolojik sıra içinde ele alan 8 ciltlik külliyâtı.

** Mimarlık ve sanatımız konusundaki yayımlanmış makaleleri, restorasyonları ve koleksiyonları.

** Ve nihayet İlhan Ayverdi'nin Türkçenin kelime hazinesini ses, imla, anlam bilgisi bakımından yenileyen, ve bilhassa seçtiği misaller üzerinden edebiyat zevkimize âdeta hocalık eden *Misallli Büyük Türkçe Sözlük'*ü. Verdiği şâir-yazar ve kitap isimleri, din ve tasavvufu dâhil ettiği alan bilgileri ile kültür târihimizin iki ucunu birbirine bağlayarak günümüze taşıyan ve artık hepimize *"kubbealtilugati.com"* adresi üzerinden bir "tık" mesâfesinde olan lugat.

Geçtiğimiz sene, İstanbul Üniversitesinden genç bir araştırmacının, 2014 yılında önemli bir hakemli dergide yayımlanan *Türk Sözlükçülüğünde Bir Dönüm Noktası: Misalli Büyük Türkçe Sözlük* [6] başlığını verdiğini makālesini memnuniyetle okuduk.

İşte "Fâtih'in bu üç gayretlisi"ni, Türk milletine bıraktıkları yâdigârları ile, sâdece bu memleket evlâtları için değil, insanlık için doğru ölçüleri oturtma idealine ve azmine sâhip hakîkî "münevverler"den saymayı, hakkı teslim açısından vazîfe telakki etmekteyiz. Her vesîle ile gençlere kendi edebiyatlarındaki klasikleri okumalarını, dil ve târihlerini, özellikle de yakın târihlerini çok iyi öğrenmelerini öğütleyen Sâmiha Ayverdi, bu yolda durmadan dinlenmeden herkese anlayacağı dilden anlatıyor, konuşuyor, eserler veriyor, hatta

[6] Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gürlek, Turkish Studies'de, Volume 9/9, Summer 2014, p.1071-1090.

önemli gördüğü kitapları alıp dağıtıyordu. Onun 1938'den îtibâren peş peşe yayın hayatımıza giren romanları, din- irfan- tasavvuf gibi yasaklı konuları yepyeni bir dille roman kahramanlarının ağzından söyletme cesâretini göstermesi bakımından çok dikkat çekmişti.

Mülâkatlar[7] isimli kitabında, devrinin ileri gelen ilim, fikir ve siyâsetçilerinin onunla tanışmak, fikir alışverişinde bulunmak için ziyâretine geldiklerini, o görüşmelerden alınan notlardan tâkip edebiliyoruz. Aynı kitabın satırları, onun her türlü medh ü senâya, îtibâra ve gösterişe uzak duran derin tevâzuunun belgeleri olmaları bakımından da ayrı bir değer taşırlar, bize göre. Sâdece ziyârete gelenler mi? Eserlerini okuyarak kendisine mektup yazıp sorularına cevap arayanlar da var elbette… Mektupları cevapsız bırakmak gibi bir âdetleri olmadığı gibi, adres aynı şehirde ve bir sıkıntı söz konusu ise bizzat giderek görüşme çâresini aradığını, şâhit olanlardan dinlemiştik. İnsan ve insanlıkta dâim var olan "Bu ölümlü dünyâya niye geldim acaba?" sorusu ile başlayan "arama" ihtiyâcından hareketle, tefekkür ve tekâmül kademeleri üzerinden açılan "ziyâdar yolu" gösteren romanları ile Sâmiha Ayverdi'yi, işte bu sebeplerden "kültür felsefemiz"in kurucuları arasında saymak yanlış olmasa gerek.

Mesela, aynı "arayış"ın pençesine düşen üç Alman dâhînin, Kleist, Nietzsche ve Hölderlin'in acı sonla biten semeresiz çırpınışlarını Stefan Zweig, *Kendileri ile Savaşanlar*[8] isimli kitapta takdîre şâyan bir anlatımla dile getiriyor. Bir karşılaştırma olmak üzere bu kitabı okuduğumuzda, Ayverdi'nin Zeynep'i, Yusuf'u, Hamza'sı, Aliye'si, İrfan Paşa'sı, Prof. Kerim'i ve diğer bütün kahramanlarının tut-

---

[7] Sâmiha Ayverdi, Mülâkatlar. İstanbul 2005. Kubbealtı Neşriyâtı.
[8] Stefan Zweig, Kendileri ile Savaşanlar. Kleist, Nietsche, Hölderlin. Çev.:Gürsel Aytaç. Ankara 2014, 7. Baskı. Doğu Batı Yayınları.

tukları yolda, tahassüs – tefekkür- terbiye ve tekâmül safhaları üzerinden ulaştıkları "vicdânî zevk" menzilini değerlendirmek ve anlamak, Batı'nın kendi çemberi içine sıkışıp kalmış insanı ile aradaki farkı görmek açısından daha kolay oluyor. Batı, "aydınlama" adını verdiği devirde, aklı rehber kabul edip maddenin sırlarını çözmüş, insanına ve insanlığa refah kapılarını açmıştır. Ancak onu, iç dünyasının karanlık fırtınalarına karşı yalnız, gurur ve kibri ile baş başa ve REHBERSİZ bırakmıştır. Ayverdi'nin roman kahramanları ise, "birlik güneşi" ile aydınlanan yolda akıl sermâyesinin yanına rehberle kazanılan "şükr"ün zevkini yoldaş etmenin sırlarını öğrenirler. Onun eserlerinde söylenenleri bilmek, anlamak, öğrenmek kâfi mi? Elbette, hayır. Mücerret sohbetle yetinmek, menzile ulaştırmaya yetmez. Sık sık tekrarlanan bir söz duyardık: *Dede himmet, oğlum hizmet.* İşte esas olan, o kitaplarda anlatılan " ziyâdar yol"da, kendinden çok etrâfını düşünerek dâim cehd etmek, gayret sarf etmektir.

Komşumuz Ayverdi'ler, bu yolun hakîkî örnekleri olarak yaşadılar. Onların, gün gün nasıl yüklü bir ziyâretçi ve telefon trafiği ile yaşadıklarına, buna rağmen dolu dolu çalışarak eserler verdiklerine ve bütün bunlara rağmen de, çevresinde bulunan herkese karşı vazîfelerini hiç ihmal etmediklerine, bizler gibi onları tanıyan pek çok kişi de şâhittir.

Bakış açımı tekrar 1970'lere çevirerek devam etmek istiyorum.

1970 senesinde, İstanbul'daki ilk evimiz Üsküdar Selimiye'de idi. Günlerden bir gün "Pirdaşım Safiye Erol da Selimiye de otururdu" diyerek, o târihlerde yaşı altmışı üzerinde olan Sâmiha Hanım'ın Fâtih'ten kalkarak evimizi teşrîfi bizi çok şaşırtmıştı doğrusu. Bayramların ikinci gününde Ayverdiler hep birlikte Kadıköy tarafına geçerek iâde-i ziyârette bulunurlardı. Böyle bir günde bizi de listeye

alarak teşrifleri yine bizi heyecanlandıran bir başka görüşme olmuştu. O târihlerde, Ekrem Bey'in çalışmaları îcâbı sık sık İstanbul dışına çıkılıp, çalışılan devre âit Osmanlı yâdigârlarının tetkîki ihtiyâcı ortaya çıkardı. Bizzat kendisi gitmez ise, istenen eserlerin rölövelerini almak ve daha sonra bunların çizimlerini yapmak işini, o günün mîmarlık talebelerinden Yusuf Ömürlü ve Aydın Yüksel birlikte yürütüyorlardı. Genç Yüksel'ler olarak hayâtımız, hem cemiyet faâliyetleri hem de Ekrem Hakkı Bey'in çalışmalarına bağlı olarak Çarşıkapı-Fâtih- Selimiye üçgeni içinde geçiyordu ve tabiî zaman zaman da İstanbul dışı seyâhatlere hazır olarak.

İş hayâtımızdan dolayı İstanbul üçgenimize eklenen üç önemli adres daha vardı: İstanbul üniversitesi, Fındıklı'daki Güzel Sanatlar Akademisi ve Acıbâdem'de oturan Ertem ve Yusuf Ömürlü çiftinin evi. 1970'lerin İstanbul'unda su kesintileri dışında vasıta beklemek denilen ve o zamanlar hiç bitmeyeceğini zannettiğimiz bir çile de vardı. Hele araya deniz giriyorsa, lodoslu günlerde ve bayram ziyaretlerinde karşıdan karşıya geçmek, saatler süren bir mâceraya dönüşebiliyordu. Bu koşuşturmalı şartlar altında iş ve dernek hayâtımızı yürütmeye çalışırken, 1972 senesi temmuzunda Fevzipaşa caddesi 173 numaralı apartmanın birinci katında oturan Tevfik Demiroğlu âilesinin, dâireyi boşalttıkları duyuldu. Bir taraftan "Ah keşke biz oraya taşınsak, ne iyi olur" diye içimizden geçiriyorduk", bir taraftan da kendi kendimize " Ama biz o evin kirâsına güç yetiremeyiz ki.." diyorduk. Eşim talebelik günlerini, yeni apartmanın yerinde bulunan iki katlı eski evde Vehbi-Nigâr Güneri çifti ve Derviş Nine ile birlikte geçirdiği için, bir kat daha heyecanlı idi. Zaten Üsküdar Selimiye yollarında sık sık "Fâtih'in havası başka" nostaljisi içinde yaşıyordu. Nihayet ev sâhibinden, "Selimiye'den alacağınız

kirayı buraya verin ve taşının" teklifi gelince düğüm çözülmüş oldu. 1970 ağustos ayında Fâtih'e taşındık.

Tam 41 sene, üç ay oturduğumuz İstanbul'daki bu ikinci evimizde Sâmiha Ayverdi, kızı Nâdîde Hanım, torunları Sinan ve Gülşah Uluant ile aynı çatı altında bulunmak, Ekrem Hakkı Ayverdi ve İlhan Ayverdi ile temel dibi komşu olmak nasîp oldu. Artık Ekrem Hakkı Bey çalışma odasının balkonundan bizim katın mutfak penceresinin açıldığı aydınlığa "Aydın Beyefendi.." diye seslenebiliyor, eğer Aydın Bey evde ise aynı masa başında görüşmeleri, seyâhatleri planlamaları dakîkalar içinde gerçekleşebiliyordu. Aynı şekilde, Aydın Bey rölöve çizimlerinde takıldığı bir nokta olursa, "Ben yana geçiyorum" diyerek çizim kâğıtlarını toplayıp bitişik komşuya geçiyor ve Ekrem Bey'in çalışma masasında müzâkere ile mesele anında hallediliyordu. *Işıklı Hayatlar*[9] isimli kitapta Ekrem Bey'in hayâtını Altan Deliorman'ın kaleminden okuyanlar, onun Peyâmi Safâ ile bir karşılaşmasında aralarında geçen şu dikkat çekici konuşmayı belki hatırlarlar:

> "Ekrem Hakkı'nın üzerindeki siyah resmî elbise Peyâmi Safâ'nın dikkatini çekmişti. Sordu:
>
> - Nereye gidiyorsun?
> - İşe.
> - Bu kıyâfetin ne?
> - Bugün evlendim. Biraz önce.
> - Peki, hanımı evde bırakıp işe mi gidiyorsun?

[9] Altan Deliorman, Işıklı Hayatlar. Nihad Sâmi Banarlı-Ekrem Hakkı Ayverdi-Sâmiha Ayverdi.İstanbul 2004. Kubbealtı Neşriyatı.

> Hayret edilmeyecek gibi değildi. Bunun anlamını kavramak için Ekrem Hakkı'yı yakından tanımak, ondaki iş ahlâkını ve disiplini bilmek gerekirdi." (s.74-157)

diyor Altan Bey.

Bu diyalogda çizilen Ekrem Bey profili, bize aynı zamanda onun "acul tabiatı"nın ipuçlarını veriyor dersek, bu komşuluğun her iki taraf için sunduğu konfor zannederim daha iyi anlaşılır. Taşınmamız, yukarıda da arz ettiğim gibi, 1972 senesi ağustos ayına rastlamıştı. Bizden önce o katın ilk kirâcısı âile dostu Tevfik Demiroğlu Beyefendiler, "Evi ben temiz aldım, aldığım gibi de bırakırım" diyerek badana ve boya işlerini yaptırmıştı. Bu örnek davranıştan sonra bize düşen en zahmetli iş, büyükçe olan salonun parkelerini tellemek ve cilalamaktı, zira o senelerde cam cilâ henüz hayâtımıza girmemişti. Havalar çok sıcaktı… Kapı çalındı, Sâmiha Hanımla aynı evde yaşayan ve evin alış veriş işlerine bakan Râmiz Efendi elinde bir tepsi ile geldi: Üzerinde buzdolabından çıkma bir büyük sürâhi ve bardaklar vardı. "Hanımefendi ihtiyaç olur diye gönderdi" dedi ve ilâve etti: "Sizleri öğle yemeğine yukarıya davet ediyorlar."

İşte bu sıcak ve yakın alâka hiç, ama hiç eksik olmadı… Her fırsatı bir görüşme ve hediyeleşme vesîlesi sayarak büyük küçük hepimizin, ve hatta bize gelip giden yakınlarımızın hep gönüllerini almak ve vermek istediler. Çünkü o:

> Elinizden geldiği kadar herkesle iyi geçinmeye ve etrâfa yardımcı olmaya çalışın! Bir başkasına faydalı olabilmek Allâh'ın kullarına verdiği ihsanların en büyüğüdür" (Işıklı Hayatlar, 225)

ölçüsü ile yaşamayı gāye edinmişti ve bunu 1975 târihli bir mektupla yakınlarına da vasiyet ediyordu. Gönül almak ve hediyeleşmek i-

çin neleri vesile sayardı diye bir soru akla gelebilir… Mesela: Eve taşındık, kısa bir süre sonra güle güle oturun ziyāreti, elbette haberli olarak. Bir ay sonra Konya'ya gideceğimiz için "Allahaısmarladık" demek üzere randevu alıp yukarıya çıktık. Katımıza indikten kısa süre sonra kapı çalındı ve sevgili Suzan Ablamız uğurlama hediyelerimizle geldi. Yolculuk dönüşü, "Yoldan yeni geldiniz, küçük çocuk da var", diyerek "hoş geldin yemekleri" gönderildi…

1975 senesinde uzun süren bir yurt dışı seyâhatim olmuş ve orada bâzı sağlık problemleri de yaşamıştım. Son bir ayda Aydın Bey de gelmiş ve dolayısı ile evimizde kimse kalmamıştı. İstanbul'a döndüğümüzde, temiz ev ve buzdolabında vefālı ve emektar Hayriye Ablamızın bizi bekleyen yemeklerini bulmuştuk… Sağlığı el verdiği sürece bizzat gelerek, gelemediği durumlarda târih atmayı hiç ihmal etmediği pusulalar göndererek kutladığı bayramlar, kandiller, doğum tebrikleri, Aydın Bey'in çizdiği kitap kapakları için yazdığı teşekkür pusulaları. Ramazan bayramında hediyelerimiz ayrı ayrı şık paketler içinde bayram öncesinden bize ulaştırılır, kurban bayramlarında ise sâdece bayram tebrîki yapılırdı. Çocuklarımızın yaş günü, karne ve mezûniyet günleri hiç atlanmaz hediyelerle gönülleri alınırdı. Bizlerin ve çocuklarımızın en ufak bir rahatsızlığında not göndererek veya bizzat gelerek geçmiş olsun dilekleri ulaştırılır, çocuklar için zevkle seçilmiş hediyeler buna eşlik ederdi…

Konya'dan ve Ankara'dan bizleri ziyârete gelen anne ve babalarımızın, bir kahve içimi hoş geldin ziyâretleri ile hatırları sayılır, kalma süreleri uzun ise bir ikindi çayında ağırlanarak gönülleri alınırdı. 1975'den sonra bâzı kışlarda İstanbul'da yakıt sıkıntısı olmuştu. Oturma odalarında devamlı kurulu duran gaz sobası böyle durumlarda kullanılırdı. Bizim katta da böyle bir düzen vardı, fakat ihtiyaç hâsıl olunca, aynı odadaki bacamızın çekmediğini acı acı far-

kederek bir iki gün ısınma problemi yaşamıştık. Biz soğukta kaldık diye kendilerinin de o gaz sobasını yakmak istememiş oldukları kulağımıza geliverdi... Sobayı hemen çalışma odasına taşıyarak çok hızlı olarak ısınma problemimizi çözme yoluna gitmiştik.

Birkaç başlıkla çizmeye çalıştığım bu alâka halkasına elbette sâdece apartman komşuları girmiyordu. Uzaktan yakından ismen tanıdığı herkes, postacı, bekçi gibi hizmetliler, mahallenin çocukları hiç unutulmaz, bir vesîle ile hoşlanırlardı… Evin içinde yaşayan herkesle, üst kattaki kızı ve torunları ile yakından ilgilenirler, Hayriye Abla ve Ramiz Efendi'nin ilaçlarını bizzat tâkip eder, gerekli doktor bağlantılarını kurarak sağlıklarına, istirâhatlerine ihtimam gösterirlerdi.

Temel dibi komşumuz İlhan Hanım'a gelince, araba kullandığı için pek çok ziyârete birlikte giderler, acı ve tatlı her şeyi görümcesi Sâmiha Hanımla birlikte yaşarlar, üzülüp sevinirlerdi. Aralarında hiç bitmeyen bir fikir ve gönül alış verişi vardı. Telefon konuşmaları ve komşu iki ev arasındaki gidip gelmeler hiç eksik olmazdı. Bu onlar için yemek içmek kadar önemli bir ihtiyaçtı âdeta. Büyüğünün "Acaba şu iş şöyle yapılsa, nasıl olur, İlhancığım" dediği bir şeyi İlhan Hanım oldurmayı vazîfe bilirdi. Bahar gelip de Ekrem Bey ile yazlığa gittikleri zaman Görümcesini misâfir olarak ağırlamak, onu biraz dinlendirmek, İlhan Hanım için bir zevk idi. Berâber geçirdikleri gün ve saatlerin verimliliği için, hiç bir fırsatı kaçırmazdı. Sâmiha Hanım da, bir vesîle ile '*Sen bu âilenin siyânet meleğisin'* ve bir başka yerde de *„câmianın akl-ı selimisin"* diyerek takdîrini açıkca ifâde ettiği İlhan Hanım'a karşı, elbette aynı duygu ve davranışlar içinde idi. Diyelim ki Kapalı Çarşı'ya gitti ve çok güzel bir yüzük gördü. Hemen ağabeyi Ekrem Hakkı Bey'e kısa bir not yazıp, zarfa koyarak İlhan Hn. için güzel bir hediye bulduğunu sevinerek duyurduğunu kendi

ağızlarından dinlemiştim. Her ikisi de birbirlerinin sınırlarına fevkalâde saygılı olmakla berâber, birbirlerine o derece de yakın idiler. Cuma günleri Merkez Efendi'ye yolu düşenlerin, saat denk gelirse, Sâmiha ve İlhan Ayverdi'yi orada görmeleri ve hatta oradan onlarla eve gelip rahmetli Pâkize Anne ve Ekrem Bey'le birlikte yemek masasına oturmaları sık yaşanan hallerdendi. Kış aylarında Salı ve Cuma günleri Fetih Cemiyetine Ayverdi çifti birlikte gelirler, Ekrem Bey Fetih Cemiyeti işlerine tâkip eder, İlhan Hanım Kubbealtı işlerini yürütür, konferansa dâvet edilen konuşmacıya ikramda bulunur, vakit varsa hasbihal ederler, konferansı birlikte dinlerlerdi. Konferans sırasında sık sık, Ekrem Bey'in keyifle kahvesini yudumladığını da görürdük. Konferanstan sonra özellikle İstanbul dışından gelenler ve hâne sahibi olmayan tanıdık öğrenciler arabaya alınır ve birlikte Fâtih'e gidilerek yemek yenir, kahveler içilir, sohbete devam edilirdi. Dönüş yolunda araba, Şehzâde Câmii önüne geldiğinde Ekrem Bey Amca çoktan anahtarını hazır etmeye, ayakkabısının bağcıklarını çözmeye başlamış olurdu. Vakti ve sağlığı elverdiği sürece, özellikle Salı günleri idâre heyeti toplantısı yapıldığından Sâmiha Ayverdi de aralarında olurdu. Konferanstan önce, fırsat kalırsa hemen çay ocağına geçer, oradaki gençlerle sohbet eder ve onlara sık sık çantasında hazır ettiği kuru yemiş ikrâmında bulunurdu. Derneğin idâre heyeti toplantılarında, başkan olarak İlhan Hanım konuları gündeme getirirdi. İstişâreye önem verdikleri için, sıra ile herkesin fikri sorulur öyle karâra gidilirdi. *Kubbealtı Akademi Mecmuası* aboneliği, yeni çıkan kitap bedeli, çay-yemek dâvetiyesi gibi ücretli her şeyin siftahı Sâmiha Ayverdi'nin bereketi ile açılırdı. Seneler ilerledikçe araya giren sağlık pürüzleri yüzünden bu yüksek tempolu hayâtın hızı yavaşladı, mûtat mekânlara gidilemez oldu, karşılıklı gidiş gelişler tek yönlü ziyâretlere döndü, ama ahenk hiç bozulmadı.

Çok parlak olmayan sağlığına ve üstlendiği lugat yazma işi ile ağır mı ağır bir mesûliyetin altına girmesine rağmen İlhan Hanım, "Akşam Postası" adını verdiği ziyâretleri ile görümcesinin her dâim yanında idi. Komşularımız Ayverdiler, memleketin insanına, taşına toprağına mimârisine, sanatına, kısacası kültür ve medeniyetine gönülden bağlı olmayı, onu sevmeyi ve onunla hem hâl olmayı yaşayarak kendilerinden sonraki nesillere öğreten, halka hizmet yolunda ömür harcayan gayretlilerdendi.

Şeyh Gālib'in

Efendimsin cihanda itibârım varsa sendendir

Meyân-ı âşıkanda iştihârım varsa sendendir

Bağlılığı içinde, her vesile ile ve herkese anlatmayı vazîfe edindiler, Hocaları Ken'an Rifâî Büyüksoy'un yolunda ömürlerini tamamladılar. Her dâim, O'nun ilim ve irfan meşalesini genç nesillere aktarmak vefa ve saygısı içinde yaşadılar. Toplumun temelini âdeta perçinleyen, içimizi ısıtan örnek davranışların, neşemize, kederimize candan ortak olan güzel münâsebetlerin özünde yatan bu ölçüler ile yaşamayı genç nesillere de vasiyet ettiler. Kısa süre önce okuma fırsatı bulduğumuz için sevindiğimiz Mustafa Fayda'nın *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*[10] isimli kitabının „İslam Fetihlerinin Bâzı Özellikleri" başlıklı bölümünde karşımıza çıkan şu satırlarda söylenenlerin, acaba onların yaşayışından farkı mı vardı:

Hz. Peygamber, eşsiz ve mümtaz şahsiyeti ile … onların sâhip oldukları kuvvet ve enerjilerini, yeni, sağlam bir hedefe yöneltti. …

[10] Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri. Dört Halife Dönemi*. İstanbul 2015, 2. Baskı. Kubbealtı Neşriyâtı.

> Onların en büyük silah ve malzemesi; sarsılmayan, tamaha ve zâfiyete duçar olmayan îmanları idi.(s.147-148)

Hepimizin ve bilhassa genç nesillerin, hepsini rahmet ve şükranlarla andığımız böyle güzel komşularla karşılaşmalarını ve güzel komşular olarak ömür sürmelerini temenni ediyorum. Bundan tam 25 sene önce, bir 22 Mart günü, Fâtih Fevzipaşa caddesi 175 numaralı evin arka bahçesini dolduran ve oradan da bütün sokağa yayılan hüzünlü bir kalabalık, gönül birliği içinde önemli bir vazîfeyi îfa için toplanmıştı. Bahçeye inen mutfak önündeki merdivenlerin ortalarında bir basamakta bulunan İlhan Hanımefendinin, o manzarayı görünce şöyle dediklerini duymuştum:

Durmuş kapunda bunca mürîdân

Şermende, âciz, baş açık üryân …

O Bayram sabâhında onu tanıyanların hâli bu idi, birlikte ve hep bir arada idiler. Aynı duyguların, bugün de yârın da, dünyâda ve ukbâda, onların mânevî huzurlarına götüren rehber olmasını temenni ederim.

Yahyâ Kemal'i Perîşan Eden Acı Bir Aşk Hikâyesi

Hicran Göze

Târih 1948 Ocak ayı'nın 22. günüdür. Büyük şâirimiz Cercle d'Orient'da dostlarla çevrili, tatlı sohbetlerin neşelendirdiği bir öğlen yemeğindedir. Sofrada kimler yoktur ki… Refik Hâlit, Fâlih Rıfkı Atay, Kâzım Taşkent ve o yıllarda "Âile Mecmuası"nı çıkaran, Şâir'den mecmuası için bir yazı veya bir şiir alabilmek için çabalayan Şevket Rado… "Süleymâniye'de Bayram Sabahı" ile "Kocamustâpaşa'yı" henüz bitirmemiş olan şâirimiz ise onu "Size Pâkistan'dan gönderirim" diyerek oyalamaktadır. Sohbet dönmüş dolaşmış aşka, daha özel olarak şâirlerin aşklarına gelmiştir. Yahyâ Kemal, Fransız şâirlerinin dedikodusu bol aşklarını herkesi hayran eden bir sohbet ustası olarak tatlı tatlı anlatırken Şevket Rado herhalde "tam sırasıdır" diye düşünerek "Bizim şâirlerimizin de aşk mâcerâları vardır ama hep gizlidir. Sevgililerine yazdıkları mektuplar bile ortaya çıkmaz" diyerek sohbeti bir başka yöne çevirmiş, şâirimize dönerek "Sizin de herhalde aşk mâcerâlarınız olmalıdır. Ama en esrarlı tarafınız olarak duruyor" deyivermişti. Yahyâ Kemal bu sözler üzerine Rado'nun deyişiyle çok keyiflenmiş biraz da çakırkeyf olmanın tesîriyle bizde de vardır der gibilerden gözleri çapkınlaşarak "Size aşk hayâtımdan bir tablo anlatayım" diyerek sırrını tatlı tatlı fâşetmeye başlamıştır. Şâirimiz kendisini dinleyenlerin not tutmasını sevmediği için Şevket Rado, eve gider gitmez hâfızasında sakladıklarını hemen yazıya dökmüştür. İşte o yazı:

"1916'dan 1919'a kadar bir kadına deli gibi âşık oldum. Bu aşk tam üç sene sürdü. Sonra da bir üç sene hasretini çektim. Sevgilim evli bir kadındı. Evli bir kadına âşık olmak belâ-yı uzmâdır.[1] İnsan âdeta polis olur. Telefon edeceksin acaba kocası evde mi? Sokağa çıkacaksın! Acaba kimse görür mü? Ne ise ki o zaman çarşaf vardı da bu işler daha kolay oluyordu.

Bu kadın yazın Ada'da otururdu. Ben de orada idim. Deli dîvâne olmuştum. Sonbahar'ın yarısında Nişantaşı'ndaki evini tanzim etmek için İstanbul'a inerdi. 1916 sonbaharında yine İstanbul'a iniyordu. Ben müthiş muztariptim. Artık vapuru giderken iskeleden mendiller sallamaklar, ağlamaklar… Hepsini yaptık. O gidinceye kadar Ada dopdolu idi. Gider gitmez benim için boşalıverdi. Âvâre dolaşır oldum. Vaat etmişti İstanbul'dan bana telefon edecekti. Hakîkaten de etti. Ben de arada bir onu görmeye İstanbul'a iniyordum.

Tam o sıralarda "Hakkı Paşa (Berlin sefîri) İstanbul'a gelecekti" lâfı çıktı. Hakkı Paşa zendost[2] bir adamdı. İstanbul'a geldiği zaman suvareler tertip eder, güzel güzel kadınları toplardı. Benim sevgilim de pek uzaktan Hakkı Paşa'nın akrabâsı oluyordu. Paşa İstanbul'a gelince yine suvareler tertip edecek, benimki oralara gidecek diye içim burkuluyordu. Hatta kendisine bu endîşemi açtım. Suvarelere çağrılsa bile gitmeyeceğini temin etti.

Bir akşam Ada'da, mâruf otelin önünde otururken yanımdaki iki kişinin (biri Rauf Ahmet Bey) Hakkı Paşa'dan bahsettiklerini duydum: "İstanbul'a gelmiş. Bu akşam bir suvare veriyor. İstanbul'un bütün güzel kadınları dâvetli." Diyorlardı. Sevgilim de İstanbul'un güzel kadınlarından biri. Müthiş bir ıztırapla yerimden kalktım. İskeleye doğru gittim. Son vapur çoktan kalkmıştı. Sert bir lodos esiyor-

---

[1] Çok büyük belâdır
[2] Kadın düşkünü, zampara

du. Deniz karmakarışıktı. Ne olursa olsun Maltepe'ye geçip oradan İstanbul'a gitmeye karar verdim. Sevgilim herhalde orada olacaktı.

Sandalcılara baş vurdum, hastam var dedim. Pek yanaşmıyorlardı. Çok para vaat etmem üzerine biri razı oldu. Hemen sandala bindim, açıldık. Bir müddet sonra lodos büsbütün arttı. Denizde çalkalanıp duruyorduk. Bir ara sandalcı kürek çekemez oldu ve bana küfretmeye başladı. Etrafımızı ölüm tehlikesi sardığı halde ben yalnız Hakkı Paşa'nın suvaresini, güzel kadınları, erkekleri ve sevgilimin orada olduğunu düşünüyordum.

Güç belâ Maltepe'ye gelebildik. Dalgalar öyle çarpıyordu ki sâhile çıkmak buraya gelmekten daha tehlikeli idi. Zar zor biraz uğraştıktan sonra kendimi sâhile attım. Sırsıklam olmuştum. Hemen Maltepe'deki kahvelere uğradım, bir araba istedim. Yok…Yok… Bostancı'ya kadar yaya gitmeye karar verdim. Tren yoluna çıkarak koşmaya başladım. Maltepe ile Bostancı arasındaki mesâfenin ne kadar uzun olduğunu o zaman farketmişimdir.

Kan ter içinde Bostancı'ya geldim. Vakit hayli geçti. Karakol'a gittim. "Bana bir araba bulunuz, hastam var…" dedim. Aradılar taradılar birini buldular. Yine bir sürü para verdim. Arabayla yola koyuldum. Kadıköy, oradan Üsküdar… Karşıya geçtim. Doğru Nişantaşı!

Sevgilimin oturduğu apartmanın kapıcısı ahbabımdı. Penceresini vurarak onu uyandırdım. "benimki evde mi, diye sordum." Adam hâlime bakıp şaşırdı. "Evde bu akşam çıkmadı!" dedi. "Ne diyorsun" diye bağırdım. Bütün o katettiğim mesâfe sanki başıma yıkılmıştı. Eve kaçta geldiğini tahkik ettim. Sözüne inanamıyordum. "Çık bir bak, evde mi?" diye adamı zorladım. Adam çarnâçar çıktı. Bir münâsebetle hizmetçisine sormuş: "Uyuyor!" demiş.

Geldi haber verdi. Dünyâlar benim oldu. Apartmanın karşısın-

da bir arabacının meyhânesi vardı. Orada sabaha kadar içtim. Sabahleyin doğru eve çıktım. Benim hâlim berbat. Toz toprak içinde olduğumu görünce şaşırdı ve hemen anladı. Sarmaş dolaş olduk."

Bu müthiş aşk hikâyesinin anlatılması sona erince Şevket Rado şâire "Hayâtınızı yazsanız ne iyi olur"demişti. Şâirimiz bu çok yerinde temennîye "İnşallah Karaşi'de bir otobiyografi yazarım. Fakat bu otobiyografide en az Rousseau kadar samîmî olmalıyım." diyerek mukābele etmişti. Yahyâ Kemal mânen çok yorucu olduğu muhakkak olan bu mâzî yolculuğundan sonra konuyu değiştirmiş, Türkçe üzerine konuşmaya başlamış, "Meselâ bir Fransız şâirinin elinde daha fazla işlenmiş bir dil vardır ama ben dünyâya bir daha gelecek olsam tekrar Türk olarak gelmek isterim. Bu dile bayılıyorum." diyerek sohbeti bitirmişti.[3]

Yâkup Kadri *Gençlik ve Edebiyat Hâtıraları'*nda bu aşkın bitişini Yahyâ Kemal'in sevgilisi hakkında ortalarda dolaşan dedikodulara inanmasına bağladıktan sonra böyle bir hükümle noktayı koymuştu: "*Ama şunu söylemem lâzım gelir ki, şâiri bir aşk çıkmazına, daha doğrusu bir kara sevdâya düşüren ve cânânı yürekler acısı bir perişanlığa sürükleyen bu mutsuz gönül sergüzeştinden, bir gün gelmiş, Türk edebiyatının en güzel şiirleri doğmuştur ve Yahyâ Kemal'in kendisi bu imtihandan, bu ateşten geçtikten sonra artık meclisimizin şenliği o havâî ve şakrak insan derinliğine, bir olgunluğa, derinliğine bir kemâle ermişti."*

Yâkup Kadri'nin hâtıralarında da ismini söylemediği, büyük şâirimizin de bu samîmî sohbette bile ismini ağzına almadığı bu hanım kimdi? Sermet Sâmi Uysal *Her Yönüyle Yahyâ Kemal* kitabında bu hanımın kim olduğunu açıklamıştır: "*… bu genç ve güzel kadın*

---

[3] *Hayat – Târih – Mecmuası* 1 Mayıs 1969 Sh.4

Yahyâ Kemal için, iki çocuğunu bırakarak eşinden ayrılan; pek çok davranışı, yaşadığı topluma ters gelen, hatta biraz 'hafifmeşrep kadın' izlenimi bırakan o yılların en güzel kadınlarından, Nâzım Hikmet'in annesi Celîle Hanım'dı" diye yazarak…

Bu îzâhı biraz daha daha genişletelim: Selânik doğumlu, doğduğu şehrin bütün batılı değerlerini giyinmiş, mürebbiyelerle büyümüş nü ve portre ressamı, baba tarafından dedesi Polonyalı Kostanty Borzecki (Mustafa Celaleddin Paşa)[4], anne tarafından dedesi ise Prusya Krallığı'nda 1827 yılında doğmuş Ludwig Karl Friedrich Detroit (Mehmet Ali Paşa)[5] olan Celîle Hanım… Ve Mustafa Celâleddin Paşa'nın oğlu Hasan Enver Paşa'nın kızı Celîle Hanım[6]… Osmanlı'nın Selânik'teki son vâlisi tasavvufu konu alan şiirleriyle tanınmış; bu konuda pek çok eseri bulunan Nâzım Paşa'nın da gelini Celîle Hanım…

Celîle Hanım'ın dillere destan güzelliği büyük bir ihtimalle kaderin cilvesi olan bu ırk karışımının ürünüydü. Nâzım Hikmet annesinin güzelliğine duyduğu hayranlığı oldukça şaşırtıcı bir şekilde anlatmıştır: "*Annemin güzelliğini çok iyi hatırlıyorum. O, aşık olduğum ilk kadındır. Freud'u okumuşsunuzdur. Onun taraftarlarından değilim. Birçok konuda onunla anlaşamıyorum ama bâzı mülâhazaları*

---

[4] Doğ.1826-öl.1876 1848'de Rusya ve Prusya'ya Polonya'nın istiklâli için isyan edenlerin arasındadır. Başarısız olan bu isyânın netîcesinde Osmanlı'ya sığınmış, ismini de değiştirerek müslüman olmuş, 1876'de Karadağ'da şehit düşmüştür. *Eski ve Modern Türkler* adındaki kitabını Fransızca yazmıştır.

[5] Doğ. 1827- öl.1878 Berlin konferansından sonra yeni sınırlardan memnun olmayan müslümanları iknâ etmek için gönderildiği Balkanlarda Arnavutlar tarafından Karadağ'da linç edilerek öldürülmüştür.

[6] Doğ. 1857-öl.1929 II. Sultan Hamîd'in yâveri. Onun emriyle Küba'ya gitmiş, İspanya'ya karşı olan başkaldırıyı inceleyerek, bu isyânı Girit isyânı ile mukāyese edip değerlendirmek isteyen Sultân'a bir raporla sunmuştur.

doğrudur. Anneme vurulmuştum; olağanüstü bir güzelliğe sâhipti."[7] Komünist şâirin bir yerde Freud'e hak veren bu satırları annesine büyük bir aşkla bağlı, onunla evlenmek bir yuva kurmak isteyen Yahyâ Kemal'i akıl almaz bir şekilde öldürmeye kadar varan hareketlerinin ve tehditlerinin Freudyen sebeplerini de açıklayabilir.

Sermet Sâmi Bey'in Yahyâ Kemal'in Ankara'ya gitmemesini "Millî Mücâdele"ye katılmamasını başına kakanlara *"Yahyâ Kemal Ankara'ya gidemezdi ki!*" diyerek verdiği cevap da bu karasevdaya benzeyen aşkla ilgilidir: "*Millî Mücâdeleye katılmayışı da sık sık başına kakılmış, 'Hayal Şehir şâiri' de bu saldırıya her zaman bir rint tevekkülüyle, sessizliğini koruyarak cevap vermiştir!... Belki bunun sebebini kendi kendine bile îtiraf etmekten çoğu zaman çekinmiştir. Aslında 1920-1922 yılları Yahyâ Kemal'in aşkı en yoğun duyduğu, yaşadığı; çoğu zaman kıskançlık krizleriyle sarmaş dolaş olduğu; bu yüzden de en buhranlı günlerini geçirdiği yıllardır."*

Şâirimizin sık sık tutulduğu bu kıskançlık krizleri şiirlerine de aksetmiştir. Bu mısrâlarında o bunalım ve kıskançlıkla kapıldığı asabiyetin izleri vardır.

"Yollarda kalan gözlerimin nûrunu yordum
Kimdir, o nasıldır diye rüzgârlara sordum.

Hülyâmı tutan bir büyü var onda diyordum
Gördüm dişi bir parsın elâ gözleri vardı"

Kıskançlık krizinin esiri olduğu günlerde yazılmış sevgiliyi hırpalayan bu mısrâlarda da…

[7] Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishânesi'nden Adâlet Cimcoz'a yazdığı mektuptan

" Kirpikleri süzgün o ihânet dolu gözler

Rikkatle bakarken bile fırsatı gözler"

"*Son zevkin eğer aşk ise, ummana karış tat*

Boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk at"

Bu sır sevgiliyi bir röportaj sırasında açıklayanlardan biri ise Moda'nın tanınmış âilelerinden Yahyâ Kemal'i sık sık evlerinde ağırlayan Kıbrıslı Celâl Sofu Bey'in eşi Melek Celâl Sofu Hanım'dı. Eşi ile berâber karasevdâya dönüşen bu aşkın da yakın şâhidiydiler …Kıskançlık krizi geçirip yollara düştüğü o yorucu korkunç gecenin de… 5 Kasım 1958 târihli Yeni Sabah gazetesinde de o geceyi anlatmıştır. Bu hanımefendiye göre "*Yahyâ Kemal Bey'in Celîle Hanım'a duyduğu aşkı, ona hiç bir kadın unutturamamıştı. Celîle Hanım'dan sonra birçok defa âşık olduğunu biliyorum. Bu aşkları şiirlerinden anlamak da mümkündür. Fakat en büyük aşkı Celîle Hanım idi. Yahyâ Kemal' in unutamadığı tek kadın Celîle Hanım'dı."*

Yahyâ Kemal, Celîle Hanım'dan ayrıldıktan sonra evlenmedi ama "Canan" adı ile andığı asil tavırlı, Türk'ün dilini güzel konuşan hanımlara hep hayran oldu. Platonik sınırda kalan bu sevgiler şâirimize hârika şiirler ilham ettiler. İşte o cananlardan birinin ilham ettiği mısrâlar:

Rü'yâ gibi bir akşamı seyretmeye geldin,

Çok benzediğin memleketin her tepesinde.

Baktım, konuşurken daha bir kerre güzeldin,

İstanbul'u duydum daha bir kerre sesinde.

Evet cânanlar, cânanlar… Eşsiz güzelliklerinin yanı sıra şahıslarında çok sevdiği İstanbul'u diliyle, tavrıyla kültürüyle bulduğu için hayran olduğu cânanlar… Park Otel'in 19 yılını geçirdiği 165 numa-

ralı odasında bir ev ve yuva hasretiyle yaşarken ona yalnızlığını unutturan cânanlar. Her gün biraz daha ölüme yaklaştığını hissederken onu kaybettiği yaşama sevincine biraz olsun kavuşturan cânanlar…

Yahyâ Kemal'in 1956-57 seneleri arasında yazmayı düşündüğü romanının adı "Her Gece Benimsin"di. Eğer yazabilseydi, hep hayâlini kurduğu ama gerçekleştiremediği bir evliliğin romanı olacaktı. Nihad Sâmi Banarlı'ya *"Her Gece Benimsin" izdivaç demektir. Bir erkek eğer hayâtının ve idealinin kadınını bulur da onunla evlenirse, o kadın artık her gece onun olur. Böyle bir hayâtın saâdeti sonsuzdur*", demişti… Nihad Sâmi Banarlı onun bu romanla ilgili konuşmalarını dinlerken neler hissettiğini bu satırlarla ifâde etmişti: "*Söyleyişinde bu hazzı tadamamış olmanın buruk lezzeti vardı. O, bunları söylerken ben, kaderin yanlış veya zâlim tecellîleri karşısında, memleketimin aynı hazzı idrâk edememiş nice insanları adına üzülür, suç benimmiş gibi üzülürdüm."*[8]

Câhit Tanyol'a da bir sohbet sırasında vasiyet edercesine söylediği bu sözler bir pişmanlığın izlerini taşıyor gibiydi: *"Aziz Tanyol ben hayatta üç büyük hatâ yaptım. Bunları senin yapmanı istemem. Büyük şâir, büyük edip olmaktan önemli üç şey var: Birincisi evlenip bir yuva kurmak, ikincisi bir ev sâhibi olmak, üçüncüsü bir tarafta kimseye muhtaç olmayacak kadar parası bulunmak… Ben bunların üçünü de yapamadım. Akşam oldu mu dostlar dağılır, evine gider. Ben şu otel odasında yalnızlığı bütün dehşetiyle duyarım. Ne şiir, ne kitap ve ne de dostlarım beni bu korkunç yalnızlıktan çekip alabilirler sakın sen aynı hatâyı yapma."*[9] Câhit Tanyol çok sevdiği şâirin nasihatini tutmuş, evlenmiş, şâirimiz de nikâhlarının şâhidi olmuştur.

---

[8] " Nihad Sâmi Banarlı " Yahyâ Kemal Yaşarken" Sh. 206

[9] Câhit Tanyol *Türk Edebiyâtında Yahyâ Kemal İnceleme ve Anılar*, s.170

Pek çok kişi bu büyük tutkulu aşka rağmen Yahyâ Kemal'in Celîle Hanım ile evlenmekten güveylik pijamaları bile hazırken neden vazgeçtiğini merak etmiştir. Âşık olduğu, bunalımlar içinde intihâra teşebbüs ettiği kadının oğlu Nâzım'ın bu evliliğe şiddetle karşı çıkışı ve tehditleri üzerine şâirimizin bir müddet kendisini korumak için tabanca bile taşır hâle gelmiş olduğunu hepimiz biliyoruz. Ama Celîle Hanım'la aralarındaki büyük aşk onları tekrar bir araya getirmiş, Sermet Sâmi Uysal'ın "Her Yönüyle Yahyâ Kemal" adını taşıyan kitabında yazdığına göre "*Hayal Şehir" şâiri hayâtında ilk (ve de son) defa evlilik teklifini sevdiği kadına ciddî olarak yapmak istemiştir*." Eşi Hikmet Bey'den resmen ayrılmış olan güzel kadın da kendini aldatırcasına, oğlunun eski hocası Yahyâ Kemal'i o yıllarda olduğu gibi sevip, saygı duyacağını ümit etmekte hatta inanmaktadır. Bu ümit ve inancı fecî şekilde yok eden olay Nâzım'ın kendisini rahatsız hissedip okuldan izin alıp eve gelmesi, Yahyâ Kemal'in içerde olduğunu sezer gibi olmasıyla ortaya çıkmıştır. Aslında evlilik hazırlığında olan sevgililerin konuyla ilgili konuşmaları tabiî ki olacaktı. Celîle Hanım'ın annesi Leylâ Hanım da bu evliliği büyük bir sevinçle kabul etmişti. Olayı Yahyâ Kemal'in ömür boyu yakınında olan Sermet Sâmi Uysal "Her Yönüyle Yahyâ Kemal" kitabında âdeta görmüş gibi anlatmıştır: *"Nâzım birden içerde Yahyâ Kemal'in olduğunu sezinler. Gürültü etmemeye çalışarak bahçe kapısından içeriye girer ve birden salonun kapısını açar!.. Hırstan, kinden, öfkeden koca koca açılmış şimşekler çakan iri mâvi gözlerini şâirinkine dikerek üstüne doğru yürür. Yürürken de "ölümle tehdit edip ağzına ne gelirse söyler"!.. Birden soğukkanlılığını toplayarak aralarına giren Celîle Hanım olmasa öfkeden kuduran Nâzım, şâirin üstüne atlayıp onu iyice* pataklayacaktır. *Celîle Hanım sâyesinde canını zor kurtaran şâir içine doğmuş gibi kapıda beklettiği arabaya kendini atar…"* Öfkesi gitgide artan Nâzım bu olaydan sonra da müşterek tanıdıklar ve dost-

larla evlerine bir daha adım atarsa kendisini mutlaka öldüreceğini söyleyerek tehdit etmekte devam etmiştir.

Üvey baba namzedi olan Yahyâ Kemal'e saldırarak dövmeye kalkmış, ölümle tehdit etmiş, inandığı komünizm yolunda Moda'da başında kasket, hırpânî bir kılıkla karpuz sergisi açacak kadar çılgınlaşmış, bir üvey oğul ile komünistlikten nefret eden bir üvey baba… İkisinin arasında kalacak olan çok âşık bir kadın… Sevdiği adamı, oğlu Nâzım'ın elinden zor kurtaran bir anne… Oğlunun sayısını unuttuğu eşleri ve sevgilileriyle başı dönmüş, peşpeşe mahkûmiyetleri ve kavgalarıyla ordan oraya koşturan bir ana… Oğlunu düştüğü bu sonu olmayan yolda ana yüreğiyle hatâlı da bulsa, tasvip etmese de destek olmaya çalışan bir anne… Hangi büyük aşk bu tezatlara dayanabilir ve nasıl devam edebilirdi? Yahyâ Kemal'in evlilikten son anda vazgeçişine sevinen yakın dostları hiç haksız değildiler. Böylesine benzersiz bir güzelliğe sâhip, 4. Ordu Kumandanı Bahriye Nâzırı Cemal Paşa'nın uğruna intihâra teşebbüs ettiği söylentileri ortalarda dolaşan, kendisini de intihâra teşebbüs etmeye kadar getiren bir kadınla beraberliğin güçlüğü bir yana kendisinin hoş görmesi mümkün olmayan bir yola girmiş, üstelik şiddet yanlısı bir üvey oğul ile bu evlilik yürüyebilir miydi? Üsküp'ün mânevî havasıyla, çok sevdiği annesinin aziz hâtırasıyla dolu, bir ramazan akşamı Atik Valde'de dolaşırken oruçsuz olmanın hüznünü yaşayan ve bu duygularını şiire döken bir Yahyâ Kemal ile Selânik'in sefih havasında bu duyguların çok uzağında büyümüş bir güzel kadın, bir âfet-i devran… Bu saydığımız engeller olmasaydı da acaba mutlu olabilecekler miydi? Yakın dostu Hacı Bayram-ı Velî'nin soyundan gelen edebiyatçı ve şâir Fuat Bayramoğlu'nun bu satırları bir gerçeğin ifâdesidir: *"İyi de etmiş, çünkü evlenseydi bu kadar güçlü eserler ortaya zor çıkardı gibime geliyor. Şiirden başka bir şey düşünmedi; başka bir güç onu bu denli çekmemişti. Gece gündüz, sabah akşam hep şiir vardı dünyâ-*

sında. İki aşk bir araya gelemiyor."

İyi ki evlenmediler de bu büyük aşk onların hayallerinde ilk günlerdeki gibi kaldı diyecektim ama, hayat bu… Kader bu büyük aşkın kahramanlarını da yıllar sonra karşı karşıya getirecekti. Yahyâ Kemal yakın dostu Fuat Bayramoğlu'na "*Eski muhibbem (sevgilim) Ankara'da izin verirsen bugün onunla buluşacağım*" demişti.

Buluşmayı isteyen Celîle Hanım'dı. Sermet Sâmi Uysal Bey'in deyişiyle *"artık çoktan küllenmiş aşk ateşini canlandırmak için değil de yine hapiste olan oğlunu kurtarmasında belki yardımı dokunur umuduyla…*"

Ama Celîle Hanım'ın umudu boşa çıkacak, şâirimiz onun arabuluculuk isteğine hiç ilgi göstermeyecekti.

Sermet Sâmi Bey bu hazin olayı *"Üstelik nefret ettiği komünizme bulaşmış olan ve Komünist şâir olarak suçlanan Nâzım için arabuluculuğu kendi durumu bakımından sakıncalı bulur, aylarca kalıp işlemlerin sona ermek üzere olduğu bir aşamada!..."* diye yazarak yorumlar, (Şâirimiz Pakistan'a büyükelçi olarak atanmak üzeredir*)*

Yahyâ Kemal oğlunun yüzünden görünüş olarak çok çökük, yaşından çok fazla gösteren perişan durumdaki Celîle Hanım'ın, bir zamanlar çok âşık olduğu kıskançlık krizleriyle boğuştuğu eski sevgilinin yanından kim bilir hangi duygularla ayrılmıştı? Sermet Sâmi Bey'in yazdığına göre Fuat Bayramoğlu'nun yanına dönünce *"derin bir üzüntüyle 'Bu hanım da harab olmuş!'* demişti. Câhit Tanyol ise Yahyâ Kemal ile ilgili kitabında bu karşılaşmadan bahsetmiş, Yahyâ Kemal'in kendisine ilk kez Celîle Hanım konusunu açtığını, büyük hayal kırıklığı içindeki şâirin "*Çok üzüntülüyüm. Dün Celîle Hanım'ı gördüm. Otuz yıldan beri hiç görmemiştim… Sanki içimde bir şey*

çökmüş gibi" dediğini yazmıştı. Bu karşılaşmanın karanlıkta kalan bir yanı da Celîle Hanım'ın otuz yıl sonraki Yahyâ Kemal'i görünce ne hissettiğidir? Küllenmesine rağmen sıcaklığını muhâfaza ettiğini zannettiği bu aşkın sâyesinde ricâsının kabul edileceğini mi sanmıştı acaba?

Keşke hiç karşı karşıya gelmeselerdi de o aşk hayallerinde hiç olmazsa gözlere hitap eden yanıyla, otuz sene öncesindeki hâliyle kalsaydı.

Ahmet Midhat Efendi ve Alafrangalık

Prof. Dr. Abdullah Uçman

İtalyanca "alla franca"dan gelen ve gündelik hayâtımızda XIX. yüzyıldan îtibâren daha sık olarak kullanılmaya başlanan "alafranga" tâbiri, başta Şemseddin Sâmi'nin *Kāmus-ı Türkî*'si olmak üzere çeşitli lügatlarda "Frenk usulünce, Frenklerin tarzında olan, Frenklerin alışkanlık ve yaşayışlarına uygun" şeklinde açıklanmaktadır. Ancak bu tâbir, ilk Türk romanlarında bu târifteki gerçek anlamı yerine, genellikle, "kılık ve kıyâfette, konuşma tarzında ve düşüncede toplumun büyük kesimince yadırganan ve gülünç karşılanan, Frenk taklitçisi" şeklinde tanımlanan "zübbe" tâbiri ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır.[1]

Batı düşünce, kültür ve hayat tarzını tam anlamıyla kavrayamamış olmasına karşılık Batılı ya da modern biri gibi görünmeye gayret eden alafranga tipler, bir yandan Batılı insanın sâdece gündelik hayat ve eğlencelerini kendi hayâtına uydurmaya çalışırken, diğer yandan da içinde doğup büyüdüğü toplumun örf, âdet, gelenek ve ahlâk anlayışına dâima aykırı davranışlar içindedir.

"Alafranga" ya da "zübbe" tâbiri toplumsal hayâtımızda 1826 yılında Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonraki süreçte daha ciddî bir biçimde devlet eliyle girişilen Batılılaşma ya da Frenk usû-

[1] Cevdet Kudret, "Alafranga Dedikleri", *Târih ve Toplum*, sayı 4, Nisan 1984, s. 27-28.

lüne uygun yaşayış ve kıyâfet tarzı ile ortaya çıkar. Çok ilginçtir, daha 1720 yılında elçilikle Fransa'ya giden ve özellikle Paris'te gördüğü köşkler ve saraylar, bahçeler, fabrikalar, hastahâne ve mektepler karşısında hayretini gizleyemeyip "Dünya zâten kâfirlerin cenneti, mü'minlerin hapishânesidir!"[2] diyen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin seyâhatini tamamlayıp geri dönüşünden sonra Fransa'ya sipâriş edilen eşyâlara şöyle bir göz atmak bile Batılılaşmanın nasıl üstünkörü bir şekilde başladığı hakkında bize bir fikir verebilir.[3]

Aşağı yukarı aynı târihlerde ve hemen hemen aynı şekilde *civilisation* karşılığı olarak kullanılan "medeniyet" kavramı da çok yanlış yerlerde aranmış ve öyle gösterilmeye çalışılmıştır. Meselâ, XIX. yüzyıl başlarında İran üzerinden İzmir'e gelen Chateraubriand, burasını "Şark barbarlığı ortasında bir '*civilisation vâhası*' olarak bulduğunu ifâde ederken, aynı şekilde 1829 yılı sonlarına doğru Anadolu'yu dolaşan A. Slade, Blonde gemisinde verilen bir balo münâsebetiyle hâtıralarında şunları yazar: "... böylece onlar, yâni ev sâhibi Türkler, birkaç saat içinde *civilisation* yolunda üç dev adım attılar: Kadınlarla dansettiler, alenî olarak içki içtiler ve kâğıt oynadılar."[4]

Batı dünyâsı ile ilk temaslardan sonra Osmanlı ülkesinde Batı kültür ve medeniyetinin temelindeki esasların veya zihniyetin ne olduğunu anlamak yerine, büyük ölçüde sâdece dış görünüşün üstün-

---

[2] *Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin Fransa Seyâhatnâmesi-Sefâretnâme-i Mehmed Çelebi* (haz. Şevket Rado), İstanbul 1970, s. 64.

[3] Adı geçen sipâriş listesinde şunlar yer almaktadır: "Gözlük camları, dürbünler, mikroskoplar, aynalar, esvap dolapları, Goblen halıları, teşrih için balmumundan bir baş, kırmızı, beyaz ve sarı papağanlar, kıymetli Flemenk sünbülü, çuka kumaş, bin şişe kadar şampanya, beş yüz şişe kadar Burgonya şarabı." (Ahmed Refik, *Târihî Sîmâlar*, İstanbul 1331, s. 38.

[4] Tuncer Baykara, "Bir Kelime-Istılah ve Zihniyet Olarak Medeniyet'in Türkiye'ye Girişi", *Hareket*, sayı 25, Mart 1982, s. 8, 12.

körü taklit edilmesine dayanan Batılılaşma hareketi, bir yığın toplumsal problemi de berâberinde getirir.

Meselâ, haklı veya haksız olarak halk arasında adı "gâvur pâdişah"a çıkan Sultan II. Mahmud devrinde gençlerin pantolon ve Frenk gömleği giyip boyun bağı takmaları bir tür alafrangalık sayılmış; gördüğü her şeyi şekle bağlayan muhâfazakâr çevreler tarafından bunları kullananlar "gâvur taklitçiliği" ile itham edilmiş, hattâ bu tür kıyâfetler zaman zaman "sapıklık alâmeti" bile sayılmıştır.[5]

Önceleri kılık-kıyâfette başlayıp giderek içinde yaşanan evlerin eşyâları arasına masa ve sandalye koymak, yemeği yer sofrası yerine masada ve çatal-bıçakla yemek; çocukların eğitimleri için yabancı hocalar veya mürebbiyeler tutmak; evlerde Türkçe yerine Fransızca konuşmak; Avrupa'dan gelen oyuncuların Beyoğlu'daki tiyatrolarda sahneledikleri oyunlara gitmek; eve mutlaka bir piyano almak; kadınlı-erkekli balo ve danslara katılmak, kumar oynamak; Beyoğlu'nda Fransız, İtalyan, Rum veya Ermeni bir metresi bulunmak şeklinde görülen yenilikler hep "alafrangalık" olarak anlaşılmıştır. Bunlara yine Beyoğlu'nda Avrupa malları satan Bonmarché, Pygmalion, Mayer ve Karlman gibi mağazalardan alışveriş yapmak, lando ile mesîre yerlerinde dolaşmak, elbiselerini Terzi Mir'e ısmarlamak, akşam yemeklerini Tokatlıyan veya Cercle d'Orien'da yemek, şarap içmek; Lüksemburg Oteli'nin bilardo salonunda ıstaka tutmayı öğrenmek, kartvizit kullanmak gibi şeyler de ilâve edilebilir.

İşte gerek roman türünde ilk örneklerin verildiği Tanzîmat dönemi, gerekse daha sonraki yıllarda kaleme alınan bir kısım romanlarda en çok işlenen konulardan biri de, bu tarz yüzeysel Batılılaşma, yâni diğer bir ifâdeyle alafrangalıktır.

---

[5] Cevdet Kudret, "Alafranga Dedikleri", s. 27.

Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*'sinden başlayarak, *Araba Sevdâsı*, *Mürebbiye*, *Şık*, *Şıpsevdi*, *Kirâlık Konak*, *Sözde Kızlar*, *Fâtih-Harbiye* ve *Yaprak Dökümü* ile *Ali Nizâmi Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*'ne kadar çeşitli romanlarda işlenen ve eleştirilen esas konu, alafrangalığın şık giyinmek, eğlence mekânlarında gününü gün etmek, tiyatroya gitmek, babadan kalan mîrâsı Beyoğlu'nda metresiyle tüketmek, kumar oynamak, yabancı bir kadınla evlenmek, kendi ülkesini iptidâî bulmak, kulaktan duyma birkaç Fransızca kelime ile olur olmaz yerlerde Frenkçe konuşmaya kalkmak ve gülünç durumlara düşmek gibi tamâmen yüzeysel davranışlardır.

İşte bu konuyu en çarpıcı bir şekilde ele alıp işleyen ilk roman Ahmet Midhat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* adlı eseridir. Ahmet Midhat Efendi bu romanında bir yönüyle ele aldığı alafranga züppe bir tipin bütün sefâlet ve gülünçlüğünü sergilerken, bir yandan da alafranga yaşayış tarzının ortaya çıkardığı sosyal ve ekonomik problemlere dikkat çekmek ister.

Aslında Ahmet Midhat Efendi çağdaşları arasında gerçek anlamda alafrangalığın ne olduğunu en iyi bilenlerden biridir. 1889 yılında Stockholm'de toplanan Şarkiyatçılar Kongresi'ne Osmanlı Devleti'ni temsîlen katılan ve bu münâsebetle iki buçuk ay kadar Avrupa'da dolaşan Midhat Efendi, geri döndükten sonra kaleme aldığı ve 1894 yılında yayımladığı *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti yâhut Alafranga* adlı eserinde, bir yandan toplumumuzun o zamâna kadar henüz yabancısı olduğu Avrupa âdab ve muâşeret usullerini tanıtırken, bir yandan da Batı'ya hayranlık anlamı taşıyan alafrangalığın olumlu ve olumsuz yönlerini açıklamaya çalışır.

Midhat Efendi kitabın mukaddimesinde "alafranga" tâbirini şöyle açıklar: "Alafranga!. Otuz-kırk seneden beri bu kelimenin ziyâ-

ret etmediği ağız mı kalmıştır? Her ağızdan, olur olmaz münâsebetler üzerine bir alafrangadır sözüdür çıkar. Bâzen bu sözün kuvveti bir hükm-i kat'î derecesine varır. 'Alafranga imiş!..' Artık buna kim îtiraz edebilir? Ya acaba bu sözün asıl mânâsı ne olduğunu kaç kişi bilerek söyler." (...) "Hele alafranga tâbirinin delâlet etmesi lâzım gelen usul ve âdâb-ı muâşeret-i Avrupâî'den ne kadar gāfil olduğumuz düşünülürse hakîkaten istiğrab olunur."[6]

Midhat Efendi böyle bir eseri, Batılılaşmanın giderek yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde, Türk okuyucularına ve özellikle bilgi ve görgülerini arttırmak üzere Avrupa'ya gitmek isteyenlere, Batı dünyâsının hayat tarzıyla örf ve âdetlerini bütün ayrıntılarıyla tanıtmak amacıyla kaleme aldığını da belirtir.

Midhat Efendi'ye göre, artık yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlı insanının Batı'yı ve Batılıyı doğru tanıması gerekir; yanlış ve eksik tanıması ister istemez berâberinde bazı problemleri de getirecektir. O bu konuda eserinin daha başında şu uyarıları yapar:

"Avrupa yanı başımızda bulunmak şöyle dursun âdeta Avrupa bizim içimizdedir. Biz dahi Avrupa kıt'asındayız. Hele şehrimizde birkaç yüz bin Avrupalı vardır da usul ve âdâb-ı muâşeretinden haberdâr değiliz. Onlar dahi bizim âdâb ve usûl-i muâşeretimizden bi-hakkın haberdar değillerdir ya. Lâkin bizde her şeyi onları taklîde heves görülür. Bilmediğimiz şeyleri taklitteki hevesimiz dahi bizi ekseriya alafranganın gayr-ı metbû' ve gayr-ı müstahsen olan cihetlerini taklîde, ma'kul ve memdûh olan şeylerini gafletle ihmâle sevk eyliyor."[7]

*

[6] *Avrupa Âdâb-ı Muâşereti yahut Alafranga*, İstanbul 1312, s. 2.
[7] a. g. e. , s. 3-4.

Bilindiği gibi roman, bizim edebiyâtımıza Tanzîmat'tan sonraki yıllarda tercüme yoluyla girmiş yeni bir türdür. Bu yeni türün ilk yerli örneği Şemseddin Sâmi'nin 1872 yılında yayımlanan *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat* adlı romanı olmakla berâber, romancılığı kendine ciddî bir şekilde meslek edinen ilk romancımız Ahmet Midhat Efendi'dir. Çünkü o yazı hayâtına başladığı 1870'lerden son romanını yayımladığı 1908'e kadar bu türde yaklaşık kırk kadar eser yazmış, bu eserlerinde yaşadığı devrin hemen hemen bütün problemlerini ele almış, ayrıca o günkü Türk okuyucusuna okuma alışkanlığı kazandırmıştır. Ancak kendisinin de her fırsatta söylediği gibi, hiçbir zaman sanat yapmak iddiasında olmayan Ahmet Midhat Efendi'nin roman yazmaktaki amacı, bu yolla halkı okumaya alıştırmak ve okumak sûretiyle de bilgisini, kültürünü arttırmak, yâni toplumu yetiştirmek ve seviyesini yükseltmektir. Bu konuda o son derece mütevâzı bir dille şunları söyler:

"Ben, edebî sayılabilecek hiçbir eser yazmadım. Çünkü benim, eserlerimi yazdığım sıralarda, memlekette, edebiyattan anlamayanlar, nüfûsumuzun bilâ-mübalâğa yüzde doksan dokuzunu teşkil ediyordu. Benim emelim de, ekseriyete hitap etmek, onları tenvîre, onların dertlerine tercüman olmaya çalışmaktı. Zâten 'edebiyat' yapmaya ne vaktim, ne de kalemim müsâit değildi. Bunun içindir ki, haddimi hudûdumu bildim; çizmeden yukarıya çıkmadım ve edebiyâtı Hâmidlere, Ekremlere, yâni erbâbına bıraktım."[8]

Ahmet Midhat Efendi *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanını, 1872 yılında sadrâzam Mahmut Nedim Paşa aleyhine yazdığı bir kısım siyâsî yazılar ve Yeni Osmanlılar'la muhtemel ilişkileri yüzünden

[8] Kâmil Yazgıç, *Ahmet Midhat Efendi- Hayâtı ve Hâtıraları*, İstanbul 1940, s. 24-25.

sürgüne gönderildiği Rodos'ta iken yazar ve sürgün dönüşü 1876 yılında yayımlar.[9]

Felâtun Bey ile Râkım Efendi romanında, esas îtibâriyle, birbirinden çok farklı yaşayış tarzı ve dünya görüşüne sâhip iki gencin hayat hikâyesi anlatılmakta ve çeşitli durumlar karşısında bunların mukāyesesi yapılmaktadır. Romanın aslî kahramanlarından biri olan Felâtun Bey, esâsen II. Mahmud devrinde başlayıp Tanzîmat'tan sonraki yıllarda daha da hız kazanan Batılılaşmanın yanlış anlaşılıp uygulanmasıyla ortaya çıkan "alafranga tip"in Türk romanındaki ilk örneğidir. Daha sonraları başka yazarlar tarafından da benzer ve farklı yönleriyle ele alınıp işlenecek olan bu tip, alafrangalığı sâdece giyim-kuşam, gösteriş, eğlence, ev düzeni, babadan kalan mîrâsı hesapsızca harcayıp tüketme ve benzeri tarzda yüzeysel olarak anlar ve gülünç bir alafrangalık sergiler. Romanda bu tipi Felâtun Bey temsil eder. Karşısında yer alan Râkım Efendi ise, Batı dünyâsının gerçek değerleri ile içinde yetiştiği toplumun değerlerinin bileşimini yapmış, yazarın idealize ettiği örnek bir tiptir. Felâtun Bey'e karşı dâima alaycı ve küçümseyici, Râkım'a karşı dâima olumlu yaklaşan yazar, bu iki genci, roman boyunca çeşitli durumlarda karşı karşıya getirerek mukāyese eder. Bu mukāyeselerde Felâtun dâima komik ve gülünç, Râkım ise takdîre değer davranışlar sergiler. Yazar her iki karakteri anlatmaya âilelerinden başlar; çünkü ona göre sosyal çevre kişiliğin oluşumunda en önemli etkendir. Bunun için romanın birinci bölümünde âile çevresiyle birlikte Felâtun Bey tanıtılır.

---

[9] *Felâtun Bey İle Râkım Efendi*'nin (İstanbul 1292) yeni harflerle yapılmış çeşitli baskıları da vardır, ancak biz bunlardan Necat Birinci'nin hazırladığı ve Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından "Ahmet Midhat Efendi'nin Bütün Eserleri" (Ankara 2000) serisinde yayımlanan baskıyı esas aldık; burada gösterilen sayfa numaraları bu baskıya âittir.

Felâtun Bey, Mustafa Merâkî Efendi adında "alafranga-meşrep" bir adamın oğludur. Yazar daha romanın başında her zaman yaptığı gibi araya girer ve onun hakkında şunları söyler: "Bizim Mustafa Merâkî Efendi alafranga-meşrep bir adam idi. Hem de hangi alafranga-meşreplerden biliyor musunuz? Hani ya bundan on beş yirmi sene evvel İstanbul'da alafranga-meşrepler yok mu idi? İşte onlardan... Hâl ü vakti pek yolunda, hem de ziyâdece yolunda olduğundan, kendisi zaten Üsküdarlı olduğu ve orada güzel konağı, bahçesi dahi bulunduğu halde mücerret alafranga yâni rahat yaşamak için cümlesini ucuza pahalıya bakmayarak satıp, gelmiş Tophane'nin Beyoğlu'na civar bir mahallesinde müceddeden bir binâ inşâ ettirip sâkin olmuştu. Alafrangaya olan merâkın derecesini şundan anlayınız ki, yaptırdığı hâne mutlaka alafranga olmak için kâgir olarak yaptırılmış idi. Şimdi böyle bir semtte, böyle bir hânede bu kadar alafranga olan bir adam artık hânesine arap çorap doldurur mu? Bâhusus ki, aralıkta bir alafranga dostları dahi gelmekte olduğundan, bunlar miyânında hizmet etmek için Rum ve Ermeni hizmetçilere ihtiyâcı derkârdır." (s. 4).

Görüldüğü gibi daha romanın başında alafranga olabilmek için neler yapılması gerektiği sıralanır; bunlar Beyoğlu'na yâni alafranga hayâtın yaşandığı semte yakın bir yerde ikāmet etmek; ahşap yerine kâgir bir evde oturmak; misâfirliğe gelecek alafranga dostlarına hizmet için evde mutlaka Rum veya Ermeni hizmetçi bulundurmak.. Merâkî Efendi, kızına dadılık yapması için yaşı geçkince bir câriye satın alırken ihtiyar bir Rum kadın evin düzenini sağlar, yine bir Ermeni kadın da evde aşçılık yapar. Merâkî Efendi'nin, eve böyle Rum ve Ermeni hizmetçiler alması da alafrangalık îcâbıdır, çünkü kendisi gibi alafranga olan dost ve ahbaplarını ancak bu hizmetçiler ağırlayabilirler.

Merâkî Efendi, evin düzeninde olduğu gibi oğlu Felâtun ile kızı Mihriban'ın yetiştirilmesinde de alafrangalığa uyma gereği duyar; ancak çocuklar baştan savma, sıradan bir eğitim alırlar. Rüştiyeye kaydettirilen Felâtun, elinde çantası her gün okula gider gelir, ayrıca bir Fransız hocadan da haftada iki gün ders alır. Evin her türlü işini aşçı ve hizmetçiler gördüğü için, Mihriban saçlarını bile tarama gereği duymaz; çünkü alafrangalıkta kadınların saçlarını da husûsî perukâr kadın tarar. Yine alafrangalık îcâbı olarak babası ona piyano hocası tutar, ama kızın bu hususta kābiliyeti olmadığından hoplayıp zıplamaktan başka bir şey öğrenemez.

Romanın başında Felâtun yirmi yedi, Mihriban ise on dört yaşındadır, ancak alafrangaya olan düşkünlükleriyle her ikisi de babalarını fersah fersah geçmişlerdir. Felâtun, başka romanlarda da gördüğümüz şekilde, devrin diğer gençleri gibi, babasının dostları vâsıtasıyla kalemlerden birine memur olur, fakat onun kalemde çalıştığını söylemek mümkün değildir; çünkü "ayda yirmi bin kuruş geliri olan bir babanın tek oğlu olan Felâtun"un memûriyette yükselmek gibi bir hevesi de yoktur. O bütün bir haftayı eğlenerek ve dinlenerek geçirir. Midhat Efendi, her ne kadar "merâmımız Felâtun Bey'i zemmetmek değildir" demesine rağmen, Felâtun'un günlerini ne kadar boş ve anlamsız bir şeklide geçirdiğini alaycı bir dille anlatmaktan da kendisini alamaz:

"Cuma günü mutlaka bir seyir mahalline gidip Cumartesi ise dünkü yorgunluğu çıkarır ve Pazar günü seyir mahalleri dahi alafranga olduğundan gitmemezlik edemez. Pazarın yorgunluğunu dahi Pazartesi çıkarır. Salı günü kaleme gitmeğe hazırlanıyor ise de havayı muvâfık görünce Beyoğlu'nun bâzı mahallerini, baba dostlarını, ahbâbı vesâireyi ziyâret arzusu o günü dahi tâtil ettirir. Çarşamba günü kaleme gidecek olur ise, saat altıdan dokuza kadar olan vakti

ancak o haftanın vukuâtını hikâyeye bulabilip, akşam için mutlaka iki dalkavukla gelir. Bunlar dahi kendisi gibi genç olacaklarından ve bâ-husus Felâtun Beyefendi Beyoğlu'nda oturmak münâsebetiyle ahbâbını alafranga bir yolda eğlendirmek lâzım geleceğinden, Perşembe gecesini alafranga eğlence mahallerinde geçirir. O gece sabahladığı cihetle Perşembe günü akşama kadar uyur. Nihâyet yine Cuma gelir ve işte şu bir haftalık meşgūliyet nasılsa diğer haftaların meşgūliyetleri dahi yine nev-amâ onu andırır." (s. 6).

Yeni çıkan kitaplara da ilgi duyan Felâtun, onları hemen satın alır ve Beyoğlu'ndaki ciltçisine götürür. Kitabın üzerine de alafrangalık îcâbı olarak "Ahmed Platon" isimlerinin baş harfleri olan "A" ve "P" harflerini bastırdıktan sonra, akşam gāyet muntazam bir şekilde getirip evdeki kütüphânesine yerleştirir. Bu devirde alafranga tiplerin en dikkati çekici özelliklerinden biri de, özellikle giyim-kuşamda gösterişe önem vermektir. Bu merak Felâtun'da da vardır. Beyoğlu'ndaki tanınmış terzilerden elbise modelleri gösteren resimleri toplayan Felâtun, bir elinde resim boy aynasının karşısına geçer ve kendisini elindeki modellere benzetinceye kadar gayret eder. Felâtun'un potinleri Beyoğlu'ndaki Herald mağazasından, gömlek ve boyunbağı ise Albert Gün'dendir.

Görüldüğü gibi, Felâtun'un hemen hiçbir olumlu özelliği bulunmadığı gibi, o, tembel, câhil ve gösteriş budalası biridir.

Felâtun, babası ölünce, alafrangada "yas tutmak" âdeti vardır diye tamâmen karalara bürünür ve Fransız metresi Polini'nin ısrârı üzerine, yemek tabaklarına varıncaya kadar siyah eşyâlar satın alır. Polini, tiyatroda bile siyah elbiseden başka bir şey giymez. Midhat Efendi onun için, "Elinden gelse güneşin ve gökteki yıldızların dahi üzerine bir siyah tül çekecekti." der. Yas müddeti bitince bu "döy"-den (Fr. *deul*: Yas) çıkar. Kadın-erkek arasında henüz kaç-göç yaşan-

dığı o devirde, "kaba Türklük etmek"ten hoşlanmadığı için, metresi Polini'yi arkadaşı Râkım'a "prezante" (Fr. *présanter*: Takdim, tanıştırma) etmeye kalkar (s. 70-71).

Râkım bir gün Beyoğlu'nda mîrasyedi Felâtun'la karşılaşır; kendisine nasihat etmeğe kalkan Râkım'a Felâtun: "Bu gençlik bir daha ele geçmez yâhu; yarın sakalına kır düştükten sonra paran olsa bile karılar yüzüne bakmaz. Biraz da gençlikte yaşamaya bakmalı!" (s. 70) diyerek, babasından kalan mîrâsı Polini ile birlikte har vurup harman savurur, gününü gün eder. Polini de, Felâtun'u büyük bir ustalıkla idâre ederek parasını son kuruşuna kadar harcatır. Polini'ye hayran olan Felâtun ise, onu, Avrupâî kadının en mükemmel numûnesi zannetmektedir. Halbuki Polini, *Mürebbiye*'nin Matmazel Angel'i, *Aşk-ı Memnû*'nun Kety'si gibi, Tanzîmat'tan sonraki yıllarda çeşitli vesîlelerle İstanbul'a gelip mîrasyedi ve hovarda gençleri baştan çıkaran dejenere kadınların tipik bir örneğidir.

Ahmet Midhat Efendi romanın başından beri Felâtun'la alay edip onu küçük düşürmekle berâber, onun göz göre göre aldatılmasına ve parasının kumar oyunlarında çar çur etmesine de gönlü bir türlü razı olmaz. Ancak yazara göre, iyi bir tahsil ve terbiye alamayan ve genç yaşta babasız kalan, üstelik büyük bir mîrâsa konan bir genci nasihatle yola getirmek mümkün değildir, ama yine de Râkım böyle bir şeye teşebbüs ederse de bir sonuç alamaz.

Romanın onuncu bölümünde, Felâtun'un hayâtında artık süratli bir iniş başlar; babasından mîras kalan ve ömür boyu bitip tükenmeyecek zannettiği on altı bin lirayı yiyip bitirdikten sonra Polini onu terk eder. Felâtun oldukça üzgün ve ağlamaklı bir halde bütün olup biteni Râkım'a anlatır ve: "Hınzır kahpe, beni yolup kül ettikten sonra yüz çeviriverdi!" der. Beş parasız kalınca çevresindekilerin yüz çevirdiği Felâtun'un aklı başına gelmiştir ama artık iş işten geçmiş-

tir. Böyle bir durumda kız kardeşi Mihriban'ın bile kendisini kabul etmediğini söyleyen Felâtun için yegâne çâre, bâzı baba dostlarının yardımıyla uzak Anadolu vilâyetlerinin birinde bir mutasarrıflık bulup İstanbul'dan uzaklaşmaktır.

Felâtun Bey'i "alafranga bozması bir Osmanlı genci" olarak niteleyen Orhan Okay, Tanzîmat'tan sonraki yıllarda alafranga yaşama modasının toplumun belli bir kesiminde yaygınlaşmaya başladığı zaman, birçok ocağın sönmesine yol açan fuhuş ve kumar gibi sefâhat hayâtını da berâberinde getirmiş olduğunu çeşitli örneklerle açıklar.[10]

Felâtun Bey'i, Türk romanında kendisini Batılılaşmanın berâberinde getirdiği tüketim ekonomisinin çarklarına kaptırmış "alafranga züppe" tipin ilk örneği olarak ele alan Berna Moran ise, yazarın asıl eleştirmek istediği konunun, genç mîrasyedilerin kendilerini kaptırdıkları alafranga tüketim tarzı olduğunu söyler.[11]

Romanda Ahmet Midhat Efendi'yi ilgilendiren asıl mesele, giyim-kuşam ya da yarım yamalak öğrenilmiş Fransızca değildir; onu sürekli meşgul eden esas konu, toplumda alafrangalığın yol açtığı tüketim tarzı ve israftır. Tanzîmat'tan sonraki yıllarda Beyoğlu'ndaki eğlence yerlerinde yabancı ve *levanten* aktrislerle bütün servetini tüketen mîrasyedileri eleştirdiği *Para* adıyla bir eser kaleme alan Ahmet Midhat Efendi'yi en fazla rahatsız eden husus, esâsında İslâmiyet'in de yasaklamış olduğu aşırı israftır.[12]

---

[10] Orhan Okay, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, Ankara 1975, s. 306, 379-384.
[11] Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul 1983, s. 39.
[12] *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, s. 106-107.

16. Yüzyıla Kadar Osmanlı Deniz Gücü

Dr. Fâtih Erbaş

Osmanlı Devletinde Bahriyenin Temeli

Türklerin 1080'lere târihlenecek şekilde denizcilikle, Anadolu'ya geldikten hemen sonra ilgilendiklerine dâir hikâyeler söz konusudur ancak gerçek ve düzenli bir Türk deniz gücünden bahsedebilmek için Osmanlı Devletinin topraklarını genişletmesini, hem Anadolu'da hem Rumeli'de topraklarının olmasını, Karadeniz, Ege ve Akdeniz kıyılarına doğru uzanmasını beklemek gerekecektir. Bu yönü ile değerlendirildiğinde denizcilik ve Türk ilişkisinin en sağlıklı bir şekilde başlatılacağı dönem Fâtih Sultan Mehmet dönemidir. Ondan önce özellikle denize kıyısı olan Türk beyliklerinin denizle birbirlerinden bağımsız ilişkileri söz konusudur. Osmanlı Devleti ilhak ettiği Türk beyliklerinin denizci tecrübelerinden de yararlanarak kendi denizciliğini oluşturmuştur. Osmanlı deniz stratejisinin özünün iktisâdî ve ticârî olduğu düşünülür. Bu iddiaya göre Osmanlı Pâdişahları denizlerdeki ve karalardaki silâhlı unsurlarını Avrupa'nın batısından Hindistan'a kadar uzanan ticâret yollarını kontrol için kullanmışlardır. Bu stratejinin Fâtih ile başladığına inanılır.

Denizciliğin oluşturulmasının ve büyütülmesinin bir zorunluluk olduğunu şöyle ifâde etmek mümkündür ki, eğer Ege ve Karadeniz kıyılarına ulaşılıyorsa ve devletin toprakları deniz tarafından bölünüyorsa denizle irtibat bir zorunluluktur. Bundan başka olarak, Akdeniz'de var olan Venedik ve Cenevizlilerle ve korsanlarla mücâ-

dele etmek bir hayâtî zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Öte yandan Hint Okyanusu ve Kızıl Deniz'de ortaya çıkan Portekiz tehdidi devleti o bölgede tedbir almaya zorlamış, bunun netîcesinde Süveyş'te tersâne kurulmuş ve o bölgedeki donanma unsurları Süveyş ve Mısır Kaptanlığı adıyla müstakil bir yapıda hizmet vermiştir. İşte bu sebepler, Osmanlı'nın denizci geçmişinin ana gerekçelerindendir. Bu meyanda denizci ve kahraman bir neslin varlığına da ayrı bir sayfa açmak bir gerekliliktir.

Donanma ve Sefer

Kara ordusu ile donanmanın hem algısında, hem etkisinde, hem de hareketinde farklılıklar vardır. Kara ordusu ancak bir harp var ise hareket eder, bunun basit bir nedeni vardır. Kara orduları devletlerin egemen topraklarında yer alırlar ve hareket etmeleri için ya başka devletin egemen haklarını ezmeleri gerekir veya işbirliği. İşbirliği durumunda dahi egemenliğin zedelenmesi söz konusudur. Halbuki donanma öyle değildir. Donanmanın kimseye âit olmayan alanlarda yer alması veya hareket etmesi mümkündür. Nitekim Osmanlı donanması önceleri senede iki defa daha sonraları bir defa sefere çıkmayı alışkanlık hâline getirmiştir. İlkbaharda sefere çıkan donanma sonbaharda geri dönmektedir. Donanma sefere törenle çıkmakta, dönüş de törenle olmaktadır.

Osmanlı Devletinin deniz ve donanma ile olan ilgisindeki değişimi II.Beyazıt dönemine götüren târihçiler olduğu gibi II.Mehmet zamanına götürenler de vardır. John B.Hattendorf'a göre Osmanlı'nın donanma anlayışı Fâtih Sultan Mehmet ile birlikte değişmiştir. Buna göre, 1453'e kadar denizlerde vur-kaç taktikleri ile savaşan Türkler İstanbul'un fethinden sonra; adaların üs olarak önemini, kontrol noktalarının önemini ve deniz ulaşım hatlarının kontrolünün önemini anlamışlardır. Bu anlayış değişikliği daha büyük gemileri,

daha büyük filoları, daha iyi koordinasyonu ve daha büyük başarıları berâberinde getirmiştir.

Osmanlı Doğu Akdeniz deniz ticâretine hâkimdi. II.Bayezid zamânında buralarda deniz ticâretini yönetiyor, koruyor ve vergiye bağlıyordu. Bu dönemde Mısır'daki Memluklularla hâkimiyet adına on yıl süren (1481-91) bir savaş yaşanmıştır. 1499'da da yine Doğu Akdeniz'de Venediklilere karşı zafer elde edilmiştir. II.Bayezid dönemi bir yandan deniz hâkimiyetini genişletme, diğer yandan da donanmayı büyütme dönemi olmuştur. Bu dönemde Osmanlı üç donanmayı idâre etmiştir. Birincisi İstanbul'daki donanma, ki bu donanmanın büyük unsurlarını ihtivâ etmektedir. İkincisi Adalar de-nizi ve Doğu Akdeniz'deki küçük kadırgalardan müteşekkil donanma ve sonuncusu da Mağrip ülkelerinin İstanbul'a tabi yarı bağımsız donanmaları... İspanyolların da bir daimi donanmaları ve bir de kaptanların gemilerinden oluşan ve harp zamânı katılan donanma söz konusu idi. Hem Osmanlı, hem de Habsburglar (İspanya) denizde stratejik bölgelerin önemini kavramış devletlerdi. Ayrıca özellikle Kānûnî Sultan Süleyman donanma ile kara ordusunun koordineli harekâtını başarı ile ilk uygulayan komutanlardan olmuştur.

Osmanlı devleti sınırlarının zirvesine ulaştığında yedi deniz tarafından çevrilmiş durumdaydı. Bunların içinde Karadeniz ve Marmara mutlak kontrol altındaydı, Ege, Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz etkin olarak kontrol altındaydı, İran Körfezi ve Hint Okyanusu Osmanlının mücâdelesini sürdürdüğü denizlerdi. İşin ilginç tarafı, Osmanlı devleti zirve noktasını geçtikten sonra Ege ve Doğu Akdeniz'de tam hâkimiyet sağlayabilmiştir.

Akdeniz hâkimiyetini Romalıların kaybetmeye başladığı dönemlerde deniz ticâretinde rol almaya başlayan temel unsurlar Venedik, Ceneviz ve Türkler olmuştur. 16'ncı yüzyıl Akdeniz'de büyük

tutkuları olan imparatorların mücâdele ettiği bir yüzyıl olmuştur. Bir yanda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını hem batı, hem doğuya doğru genişletmeye çalışan Yavuz Sultan Selim ve Kānûnî Sultan Süleyman, diğer yanda ise Osmanlı'nın Akdeniz hâkimiyetinin de etkisi ile okyanuslarda, Afrika'da yeni hedefler belirleyen önce İspanyollar ve Portekizliler ve sonra Fransa ve İngiltere, onlardan hemen önce de Hollanda... Bu arada Vatikan'ı da ayrı bir kuvvet çarpanı olarak hesâba katmak gereklidir. Çünkü Haçlı Seferleri göstermiştir ki, Vatikan gerektiğinde Hristiyanları bir hedefe doğrultma kapasitesine sâhiptir.

Kānûnî Sultan Süleyman'a ayrı bir paragraf açmak bir zorunluluktur. Donanmayı bir diplomasi aracı olarak kullanması açısından ve Türk olmakla birlikte bağımsız hareket eden Barbaros kardeşler ve onların yetişmiş denizcilerini Osmanlı'nın emrine almayı başarmak sûretiyle devletinin deniz gücünü bir anda kat be kat artırmayı başarmış ve aynı zamanda devletinin sınırlarını genişletmiş bir hükümdar olması bakımından Kānûnî Sultan Süleyman özel önemi hâizdir.

16'ncı yüzyıl Osmanlı Devletinin denizlerde ve karalarda en üst seviyeye geldiği ve düşüşe geçtiği bir dönemdir. 1538 Preveze, 1560 Cerbe ve 1570 Kıbrıs Osmanlı'nın zirveleridir. 1564 Malta yalpalama, 1571 İnebahtı ise yere düşmedir. Muhâsımların Osmanlı' nın da yenilebileceğini anladığı bir savaştır. Savaşın kaybedilmesinin görünür sebepleri arasında Osmanlı donanmasının karacı komutanlara (Pertev Paşa, Muezzinzâde Ali Paşa) emânet edilmiş olması bulunsa da, tek sebep bu değildi, kuşkusuz. Donanmanın devamlı seferlerden yorgun düşmesi, muhâsımların yenme arzusu, eğitimli personelde meydana gelen azalma gibi başka geçerli sebepler de mevcuttu. Her ne kadar İnebahtı olumsuz anlamda bir dönüm nok-

tası ise de ondan neredeyse yüz yıl sonra dahi Osmanlı denizcileri yeni arayışlar peşindedirler. Atlas Okyanusunda korsanlık faâliyetleri, İrlanda'da bir bölgenin (Londi Adası) işgāli, Danimarka ve İzlanda sâhillerinin yağmalanması bu türden örneklerdir. Bu türden mevziî başarılar sürekli olamamıştır. Bunda en büyük neden Osmanlı'nın o günün dünyâsı sayılabilecek bölgeye ve onun ticâretine hâkim olmasıdır. Aradığı her şeyi bulan ve muhâsımları tarafından fazla rahatsız edilmeyen (ki muhâsımlar o dönemde yeni yerler keşfetmekte ve Osmanlı'nın hâkim olduğu dünya dışında ticâret kaynakları bulmak derdindedir.) Osmanlı, diğer taraftan orduları ile birlikte hareket etmekten vazgeçen sultanların idâresi dönemine girmiş ve bu durum denizlerde gerilemenin de temel sebeplerinden olmuştur.

Osmanlı Devleti Denizci mi İdi?

Osmanlı Devletinin denizci bir devlet olup olmadığı hep tartışılagelmiştir. ABD'li târihçi Palmira Brummet "Osmanlı Deniz Gücü" isimli eserinde ifâde etmektedir ki; Osmanlı Devleti iktisâdî menfaatlerle hareket eden tüccar bir devletti. Ticâreti; başlangıcından varacağı yere kadar kontrol edecek büyük bir deniz gücüne sâhip olmayı hedeflemiş ve bunu başarmıştır. Bu sâyede de Doğu Akdeniz'in Yavuz Selim zamânından îtibâren kontrolü Osmanlı Devletine geçmiştir.

Brummet'a göre Osmanlı Devletini büyük bir denizci güç kılan en önemli sebeplerden biri de bizâtihi devlet yöneticilerinin deniz ticâreti yapmalarıdır. Dolayısıyla Osmanlı Deniz harplerinin nedenlerinden biri olarak aslında devlet yöneticilerinin kendi ticârî menfaatlerinin korunmasını göstermektedir. Bu bakış açısı, her ne kadar Osmanlı Devletinin yüce amaçlar değil, bir takım menfaatler peşinde büyüdüğünü gösteren bir bakış açısı olsa da, devletin deniz gücü-

ne önem verdiğini göstermektedir. Burada âşikâr olan bir durum vardır ki; Osmanlı Devleti deniz gücüne, en azından bir dönem, çok önem vermiştir. Sâdece sebeplerinin ne olduğu tartışmalıdır.

Osmanlı ve Deniz Gücü İhtiyâcı

Osmanlı'nın güçlü bir donanma ihtiyâcının en önemli sebeplerinden biri sâhip olduğu toprakları hâkimiyeti altında tutabilme gerekliliğidir. Avrupa'nın müdâfaası Akdeniz'den, Mısır ve civârının müdâfaası Kızıldeniz'den ve hatta Basra'dan başlıyordu. Bunun gereklerini yerine getirebilmek için de büyük bir bahriye ve onu idâre edecek bir teşkîlâta ihtiyaç bulunmakta idi. Osmanlı Devleti bu ihtiyâcı görmüş ve teşkîlâtlanmasını buna göre geliştirmiştir. Alt yapı geliştirilmiş (tersâneler vs), gemiler yapılmış, hazır güçler (Barbaros gibi) bünyeye katılmış, işbirliğine (Fransa ile olduğu gibi) gidilmiş ve gereken fetih hamleleri yerine getirilmiştir.

Tarihçi Zeki Arıkan, Osmanlı Devletinin Fransa ile işbirliğini ittifak olarak tanımlamaz. Sadece XVI'ncı yüzyılda Fransa'nın İspanya-Alman İmparatorluğuna karşı müdâfaası için kısa süreli oluşturlan işbirliğini ittifak olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte bilindiği gibi Barbaros ve leventleri bir kış boyunca Fransa'da, Toulon'da ve Nice' de ağırlanmışlardır.

Osmanlı'nın denizlerde ve karalardaki şaşaalı dönemi, yine gücünün zirvede olduğu bir dönemde 16. Yüzyılın ortalarında sona ermeye başlamıştır. Gerilemenin habercisi Pîrî Reis'in Hint Okyanusu'nda Portekizliler karşısında başarısızlığı (1554), işâret fişeği başarısız Malta kuşatması (1565) olmuş, gerilemenin mührü ise İnebahtı yenilgisiyle (1571) vurulmuştur. Bundan sonra Osmanlı mevziî başarılar elde etmiş olsa da, gerilemeyi önleyememiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin Kurgu Evreninde "Aşk Budur"

Yâsemin Alper

Türk kültür târihi içinde ilim, düşünce, sanat, zevk ve estetik anlayışının yanında müstesnâ insânî husûsiyetleriyle "Bir İstanbul Hanımefendisi" olarak zihinlere nakşolan önemli bir "insan"dır Sâmiha Ayverdi. Soyağacı, Anadolu'ya göç eden Türkmen oymaklarının teşekkül ettirdiği Ramazanoğullarına kadar köklüdür.

Kendi beyânıyla, "Bir ceddim yeniçeri bir ceddim Macar Ovasında yatan Gül Baba'dır" diyerek kızılelma idealinin peşinde giden alperen kimliğine de bir atf-ı kelâm etmektedir.

Engin ve rengin birikimiyle sınırlarını romanlarının çevrelediği sırlı bir kurgu evreni oluşturan Ayverdi, bu evrenin gizemini çözmek isteyip yola düşenlere *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* sorusuyla seslenmektedir. Bir dünyâdan başka bir dünyâya yelken açan Mehlika Sultan'a Âşık gençlere/cevherlere *Ateş Ağacı'*nın gölgesinde bir gece geçirttikten sonra *Batmayan Gün'*ü doyasıya seyrettirmektedir. Ezelden beri süregelen *İnsan ve Şeytan* arasındaki mücâdelede *Mesihpaşa İmamı'*nı çâresiz bırakan ve Yûnus gibi "dervişlik olsaydı taç ile hırka/ Biz de alırdık otuza kırka" diyen Ayverdi, uzun ve zorlu bir tekâmül yolculuğuna çıkardığı ve *Yaşayan Ölü* pâyesine erdirdiği arayıcılarına *Son Menzil'*de, meğer *Aşk Bu İmiş* cümlesini söylettirmektedir.

Ayverdi'nin kurgu evreninin merkezinde insan bulunmaktadır. Yazar, insanı çeşitli yönleriyle irdelerken ondaki öz, cevher olan rûhu da sırası geldikçe öne çıkarmaktadır. Çünkü ruh olmadan beden ve ona âit bütün cihazlar işlevsiz hâle gelmektedir ve yazara göre bu hâliyle insan; kurumuş, cansız bir nesneden (cemad) başka bir şey değildir. İnsan bedeni ruhla birleşmeden önce yalnızca cansız bir varlıktan ibârettir; ruh sâyesinde beden bir et ve kemik yığını olmaktan kurtularak bir mânâ ifâde edebilmektedir. Bu çerçevede Ayverdi; insan, ruh ve mânâ kavramlarını, gerçek insanı anlatmada birbirini destekleyen anahtar kavramlar olarak kullanmaktadır. Yazarın kurgu dünyâsında da sözü edilen kavramlarla ilişki boyutuna göre insan, farklı spektrumlarda kendini göstermekte; bâzen arayıcı, bâzen gaflet içinde bir nasipsiz bâzen de rehber rolünde görülebilmektedir. Onun romanlarında insan, kâinâtın özüdür ve aradığı yine kendinde olan gizli bir hazînedir. Varlık insanla bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle insanın kâinâtın seçkin bir varlığı olduğunun farkına varması, bilinçlenmesi ve tekâmül etmesi gerekmektedir. Bu da ancak aşk ile mümkün olabilmektedir. Ayverdi'nin eserlerine, insanın rûhî gelişimini ve bilincini inceleyen modern psikoloji yaklaşımları rehberliğinde bakıldığında yazarın amaçladığı "mükemmel insan" idealinin sözü edilen bilimsel yaklaşımların tetkik alanına da girdiği görülmektedir. Yazarın eserlerindeki kurgusal bütünlük içinde, tekâmül yollarını gösterdiği kahramanların yaşadıklarının, sözü edilen bâzı modern psikoloji ekollerinin laboratuvarlarında incelenen bireylerde gözlemlenen deneyimlerle büyük ölçüde örtüşmesi, yazarın kültürel ve edebî yönünün yanında bilime açık yönüne de dikkat çekmektedir.

Ayverdi'nin 1938 yılında yazdığı *Aşk Budur*[1] romanında insanın içsel gelişimi anlatılmaktadır. Ayverdi'nin romanında insanın kendini bulması, varlığının farkına varması ve mükemmel insan olma yolculuğu gözler önüne serilmektedir. Bu yolculuğun her bir basamağında insanın olgunlaşması ve bir sonraki basamağa geçmesi gerekmektedir. Carl Gustav Jung'un mükemmel olmaktan ziyâde insanın kişiliğinde bulunan olumlu, olumsuz her yönü kabullenmiş insan olma savı, bireyleşmenin temelini oluşturmakta[2] ve bu ruhsal gelişim yolculuğu bir olgunlaşma süreci olarak görülmektedir. Ayverdi'nin romanında Jung'un bireyleşme adını verdiği süreçte insanın kendi özünü bulma ve insanlıkla bütünleşen erdemli bir kişilik elde etme çabası gözlemlenmektedir. Jung, kişiliğin bir gelişim süreci içerdiğini, nihâyetinde bu gelişimin olgun, dengeli bir benliğe ulaşmayı hedeflediğini belirtmektedir.[3] Mânâ yolunun özünü oluşturan İlâhî hakîkati arayış ve buluş yolculuğu, Ayverdi'nin kurgu evrenine temel teşkil etmektedir. *Aşk Budur*'da insanın benliğinin aşkla geçirdiği; arayış, yüzleşme, kendini bilme, Yaratıcıya ulaşarak sonsuzluğa erme, onunla bütünleşme veya Yaratıcının sonsuzluğundan bir hisse alma şeklindeki merhaleleriyle fizikötesi tüm varlığının beşeriyetten "fenâya" geçiş serüveninden yansımalar görülmektedir.

Jung'a göre insanın olgunlaşma sürecinde kişilikte hoşa gitmeyen yönler bilinçdışına itilmekte, bu da kişiliğin bir başka yönünü

---

[1] Sâmiha Ayverdi, *Aşk Budur,* Mârifet Basımevi, İstanbul, 1938.
[2] Frieda Fordham (1999). *Jung Psikolojisi*, Çev. Aslan Yalçıner, Say Yayınları, 1999, s. 98.
[3] Bilal Sambur, (2005). *Bireyselleşme Yolu, Jung'un Psikoloji Teorisi*, Elis Yayınları, Ankara, 2005, s. 175.

yâni gölgesini oluşturmaktadır.[4] Ayverdi, romanında sözü edilen gölge terimi yerine sûfî terminolojisindeki "mâsivâ" anlamını çağrıştıracak bir şekilde perde kelimesini kullanmaktadır. Yazar, perde metaforuyla insan ile Yaratıcı arasına giren, ona ulaşmaya engel olan fiziksel veya fizikötesi her şeyi ya da olguyu kastetmektedir. Aynı zamanda Ayverdi, insanın Yaratıcı ile arasındaki perdenin bizzat kendisinin olabileceğini, insanın hayvânî hislerden kurtuldukça iyi ahlâk sâhibi olarak özgürleşebileceğini belirtmektedir. Ayverdi, *Aşk Budur*'da insanın kişililiğinin karanlık yönleriyle yüzleşmesiyle gerçek kişiliğinin farkına vardığını, zıtlıklarıyla bütünsellik meydana getirdiğini göstermeye çalışmaktadır. Yazar; insanlığı yüksek bir mertebe olarak görmekte, insanın bu rütbeye yükselmişken bulunduğu yerin kıymetini bilmesi ve rûhunu çamurlu örtülerle perdelememesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Benötesi psikolojinin üzerinde durduğu insanın rûhî gelişimine yönelik arayış ve çabalar da mükemmel bir insan olabilmenin başat şartı olarak görülmektedir.[5] Romanda; arama ve bulma yolculuğu sırasında karşılaşılan direnç noktalarıyla yüzleşmekle ilk merhaleyi aşan roman kahramanı/arayıcı, tek başına ilerleyemediği yolda ihtiyar bilgeden/rehberden yardım almaktadır. Jung'un bir kahraman, bir kurtarıcı, mâhir bir bilge gibi farklı görünümlerde ortaya çıkan ve insan hayâtında etkili olan arketiplerinden "ihtiyar bil-

---

[4] Anthony Stevens, *Jung*, Çev. Nursu Örge, Dost Yayınları, Ankara, 2014, s. 92-96; Jung, Carl Gustav, *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2010, s. 69-70.

[5] Frances Vaughan, *Transpersonel Psikoterapi: Bağlam, İçerik ve Süreç*, (*Ego Ötesi* içinde), Ed. Roger N. Walsh, Frances Vaughan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 246-247; Anthony J. Sutich, *Transpersonal Therapy*, J. Transpers, Psychol., 5 (I), 1973, 1-6.

ge"[6], benötesi psikolojisinde "mânevî rehber"[7]; sûfî psikolojisinde de sâlikin yolculuğunda karşılaşabileceği zorluklarda, düşünce, duygu dalgalanmalarında simgesel anlamda destek olabilecek kâmil bir insan vasfıyla bir kılavuz, mâhir bir yol gösterici işlevi görmektedir. Sûfîler; kendilerinin davranışsal ve bilişsel değişimlerinde gözlemleyecek, hal yönüyle farkına vardırabilecek veya kendilerini aşma noktasında yardımcı olabilecek bir refâkatçiye ihtiyaç hissetmektedirler.[8] Bu yönüyle romanda Meryem, arayış içinde olan bir sâlik; Yusuf da Meryem'e bir yol gösterici konumundadır. Yusuf; romanda hayâtının bütün mesâîsini ahlâk sağlamlığı üzerine kuran, sevgi eksenli üstün meziyetleriyle kötülüklere engel olan, çürümeye yüz tutmuş kalpleri dirilten olgun, kâmil bir yol gösterici olarak aksettirilmektedir.

Benötesi psikoloji, insan rûhunun sağlıklı olduğu savından hareketle insanı incelemeye çalışmaktadır. Olgunlaşmış (tekâmül etmiş) insan potansiyelleri, bu psikolojinin araştırma konusu olabildiği gibi yükselmeye eğilimli sıradan bir insan rûhu da inceleme alanına girmektedir. Benötesi; insanı nevrotik bir varlık olarak tanımlamak yerine, olgunlaşma yolunda çeşitli aşamalardan geçen "mükemmel bir insan adayı" düzleminde ele almaktadır.[9] Maslow'a göre aşkınlık ve benötesi olmazsa insan; hasta, saldırgan, nihilist, ü-

---

[6] Frieda Fordham (1999). *Jung Psikolojisi*, Çev. Aslan Yalçıner, Say Yayınları, 1999, s. 75-76.

[7] Robert Frager (Ed.), *Manevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, Çev. Ömer Çolakoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.

[8] A. Rıza Arasteh, Enis A. Sheikh, "Sufizm: Evrensel Benliğe Giden Yol" (*Sufi Psikolojisi* içinde) Haz. Kemal Sayar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

[9] Frager, *Manevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, s.13-14.

mitsiz ve duyumsamaz olabilmektedir.[10] Maslow, benötesi psikoloji yaklaşımıyla insanı yüceltirken ve bu yaklaşımın insan için öneminden söz ederken tasavvuf da insanı, "kâmil insan"[11] seviyesine yükseltmeyi idealize etmektedir. Ayverdi sözü edilen yaklaşıma benzer bir tarzda romanında varlığını, benliğini Yaratıcının yolunda aşk ateşi ile pişirip nefsinin esâretinden kurtularak hürriyet sınırlarını atlamış ve bu şekilde olgunlaşmış kişileri romanın kurgu dünyâsında gözler önüne sermeye çalışmıştır. Romanda Meryem/arayıcı, içsel gelişim serüveninde nefes almasına olanak sağlayan duraklardan olan aşkta konakladığında hem zevk âleminin kapılarını aralamış olmakta hem de olgunluk vasfını elde ederek yücelmektedir. Arayıcının geçtiği her bir aşamayla yabancısı olduğu mânâların kapıları aralanmaktadır. Romanda varlığın başını ve sonunu oluşturan aşk, insanın tekâmülünün diğer bir basamağını oluşturmaktadır.

İçsel gelişim basamağının en büyük en kuşatıcı motivasyonu bilinçaltı, bilinç ve bilinç üstünü kapsayan seçimler yoluyla bütünselliği kazanma sürecine katılmakla bulabilen arayıcı, evrensel bilinçliliği elde etmesiyle etrâfını algılaması farklılaşmaya başlamaktadır.[12] İnsan, bu dünyâya kendini aramak ve bulmak için gelmiştir. Yaratıcıyı arayıp bulmak ve O'na vâsıl olmak da Ayverdi tarafından "kendini bulmak" ifâdesiyle takdim edilmektedir. Ayverdi'ye göre insanın kendini bulduğunda farkedeceği hakîkat, her şeyin kendinde mevcut bulunduğu hakîkatidir.

---

[10] Frager, *Mânevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, s. 12; Abraham Maslow, *Toward a Psychology of Being,* 2. Baskı, Van Nostrand Reinhold, New York, 1968, s. 206.

[11] Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s. 14-15.

[12] Willis Harman, *Parapsikoloji, Ruh Olgusunun Sosyal Etkisi ve Toplumsal Göstergeleri,* (Ed. Roger N. Walsh- Frances Vaughan, *Ego Ötesi* İçinde), Çev. Halil Ekşi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 334-335.

İnsan, varlığının eksik yanlarını tamamlamaya eğilimli bir varlıktır. Bu eğilimler, iyi değerlere, huzur, nezâket, cesâret, dürüstlük, egoist olmama, muhabbet ve iyilik yapmaya yönelik istekli olma hâlidir. Yine bu eğilimler; içsel bir kişilik bütünleşmesi, tam bir bireysellik elde etme istencini ortaya koymaktadır. [13] *Aşk Budur*'da içsel bir kişilik bütünlüğü elde ettiği ve tüm potansiyellerini geliştirdiği düşünülen Yusuf'un Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağında idealize edilen "kendini gerçekleştirmiş insan" özellikleriyle örtüştüğü gözlemlenmektedir.

Jung, *Kehf* Sûresinde anlatılan kıssadan yola çıkarak "yeniden doğuş" hakkında teolojik gerçeklikler bağlamında bâzı tespitlerde bulunmaktadır. Sözü edilen sûrede yer alan ve sûfî anlayışında "hikmet" kavramıyla nitelendirilebilecek bu tespitlerin ana omurgasını "mağara" metaforu oluşturmaktadır. Jung; insanın bir dönüşüm geçirebilmesinin, ancak kendi içindeki mağaraya inmekle olabileceğini ileri sürmektedir. Bununla birlikte bilinçdışı ile ilgi kurulması, insanın iç dünyâsında olumlu veya olumsuz bir değişim ve dönüşüm oluşturabilecektir. Jung'a göre bu dönüşüm ölümsüzlüğün bir kanıtı da olabilmektedir.[14] Ayverdi de romanında kullandığı değişim, dönüşüm ve yeniden doğuş kavramlarına karşılık gelen "koza" metaforu, Jung'un *Kur'an*'dan esinlenerek kullandığı "mağara" metaforuyla işlevsellik yönünden örtüşmektedir. Kozanın, gerçekte dar ve kapalı bir mekân olmasına rağmen gözlerden uzak bir şekilde gelişim ve olgunlaşma ortamı sağladığı romanda sezinletilmektedir. William James de insanın değişim sürecini dönüşmüş olmak, yeniden doğmak şeklindeki tâbirlerle açıklamaya çalışmakta,

---

[13]Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Çev. Okhan Gündüz, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 165.

[14] Carl Gustav Jung, *Analitik Psikoloji*, Çev. Ender Gürol, Payel Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 350.

iki kez doğma (the twice born) kavramı üzerinde durmaktadır. James'in sözünü ettiği iki kez doğmada insan; Yaratıcının istekleri doğrultusunda yaşamaktan uzaktayken, yaşadıklarını gözden geçirerek ruhsal açıdan ölmekte ve yine ruhsal açıdan doğmaktadır.[15] Ayverdi'ye göre insanın kendini bilmesi, kendi varlığının farkına varması, "tekâmül ölümdedir" , diyerek ruhsal açıdan ölüm ve dirilişi anlatması olgunlaşmanın diğer bir yönünü ortaya koymaktadır. Ayverdi'ye göre evrende bulunan her şey, her an ölüp dirilmektedir. İnsanı kendi asıl ve öz varlığına yabancı kılan duygularından bu dünyâda ölmemiş olana şuurlu bir yaşam müjdelenmemektedir. Benlikteki kötü huyların ölümüyle gerçek anlamda bir yaşam başlamaktadır. Ayverdi'nin kurgu evreninde fenâ bulan kötü huy ve özelliklerin yerine zıtları olan iyi huy ve özelliklerin ortaya çıkacağı düşünülen uygulamayla "kâmil insan"a ulaşma amaçlanmaktadır. Bu nedenle "ölmeden önce ölüm/irâdî ölüm", arayıcının "ikinci dirilişi", nihâî hedefidir.

Varoluşun özünü anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik bir girişim olarak görülen benötesi psikolojide ruhsal durum ve olgunlaşma aşamalarından "özdeşleşme"[16]nin önemi üzerinde durulmaktadır. Tasavvufî terminolojiye göre Allah'ın varlığında ya da Allah'ı bulmada yok olma anlamı taşıyan fenânın da çeşitli mertebeleri bulunmaktadır.[17] Romanda Allah'ın sıfatlarını kuşanma, her şeyde Al-

---

[15] Ali Ayten, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 28-29; William James, *The Varieties of Religious Experience,* The Fontana Library, London, 1962, s. 94-95.

[16] Roger N. Walsh, Fraces Vaughan, Kişi Nedir?, Çev. Halil Ekşi (*Ego Ötesi* içinde), Ed. Roger N. Walsh, Frances Vaughan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71-73.

[17] İbn Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 147-155.

lah'ı görmeye çalışma ve Allah'ın varlığında yok olma boyutu olarak gözlemlenen fenâ da tekâmülün bir üst boyutunu oluşturmaktadır.

Netîce îtibârıyla Ayverdi *Aşk Budur!* romanında doğulu mistiklerin ve benötesi yaklaşımı savunanların kendilerine mahsus üslûpla ifâde ettikleri; hayâtın sürekli değişim, dönüşüm içinde olduğu, her şeyin devamlı ölüp yeniden dirildiği ve her bir varlığın da diğerinde fenâ bularak tekâmül ettiği düşüncesini roman kurgusu içinde kendine özgü bir yaklaşımla işlemiştir.

KAYNAKÇA

Arasteh, A. Rıza, Sheikh, Enis A., *Sufizm: Evrensel Benliğe Giden Yol* (*Sufi Psikolojisi* içinde) Haz. Kemal Sayar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 51.

Ayten, Ali, *Psikoloji ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Ayverdi, Sâmiha, *Aşk Budur*, Mârifet Basımevi, İstanbul, 1938.

Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, Çev. Aslan Yalçıner, Say Yayınları, 1999.

Frager, Robert (Ed.), *Mânevî Rehberlik ve Benötesi Psikolojisi Üzerine Paylaşımlar*, Çev. Ömer Çolakoğlu, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009.

Harman, Willis, Parapsikoloji, Ruh Olgusunun Sosyal Etkisi ve Toplumsal Göstergeleri, (Ed. Roger N. Walsh- Frances Vaughan, *Ego Ötesi* İçinde), Çev. Halil Ekşi, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.

İbn Arabî, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2015.

James, William, *The Varieties of Religious Experience,* The Fontana Library, London, 1962.

Jung, Carl Gustav, *Analitik Psikoloji*, Çev. Ender Gürol, Payel Yayınevi, İstanbul, 2006.

Jung, Carl Gustav, *Psikoloji ve Din*, Çev. Raziye Karabey, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2010.

Kara, Mustafa, *Dervişin Hayatı Sûfînin Kelâmı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s. 14-15.

Maslow, Abraham, *Toward a Psychology of Being,* 2. Baskı, Van Nostrand Reinhold, New York, 1968.

Maslow, Abraham, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, Çev. Okhan Gündüz, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Sambur, Bilal*, Bireyselleşme Yolu, Jung'un Psikoloji Teorisi*, Elis Yayınları, Ankara, 2005.

Stevens, Anthony, *Jung*, Çev. Nursu Örge, Dost Yayınları, Ankara, 2014.

Sutich, Anthony J., *Transpersonal Therapy*, J. Transpers, Psychol., 5 (I), 1973, 1-6.

Vaughan, Frances, *Transpersonel Psikoterapi: Bağlam, İçerik ve Süreç*, (*Ego Ötesi* içinde), Ed. Roger N. Walsh, Frances Vaughan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.

Walsh , Roger N., Vaughan, Fraces (Ed.) (2001). *Ego Ötesi*, Çev. Halil Ekşi, İnsan Yayınları, İstanbul.

Walsh , Roger N., Vaughan, Frances, Kişi Nedir?, Çev. Halil Ekşi (*Ego Ötesi* içinde), Ed. Roger N. Walsh, Frances Vaughan, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.

Tanbûrî Ali Efendi

Hüseyin Kıyak

Tanbûrî Ali Efendi, 19'uncu yüzyılın önde gelen bestekârlarındandır. Büyük formdaki eserlerin eski ilgiyi görmediği, şarkı formunun yaygınlık kazandığı bir dönemde ortaya çıkan Ali Efendi, bestelediği klasik takımlarla, küçük şarkılarında dahi oluşturduğu sağlam kompozisyon yapısıyla döneminin cereyânına karşı durabilmiş birkaç bestekârdan biridir. Bugün Tanbûrî Ali Efendi hakkındaki bilgilerimiz ne yazık ki sınırlıdır. Kaynaklarda verilen ölüm târihi dahi birbirini tutmaz. Bu yazı öncelikle Tanbûrî Ali Efendi'nin ölüm târihine netlik kazandırma amacı taşımaktadır. İzmir'de çıkarılan *Hizmet* gazetesinde ölümüne dâir yer alan haber aynen alınmıştır.

Tanbûrî Ali Efendi'nin vefâtından yaklaşık otuz yıl sonra *Alemdar* gazetesinde bir makāle yayımlanmıştır. Bu, Ali Efendi hakkında elimizde bulunan en eski belgelerden biri olmasına rağmen, gördüğümüz kadarıyla bugüne kadar ilk kez yeni harflerle yayımlanmış oluyor.

Son kısımda ise, Tanbûrî Ali Efendi'nin meşhur sûzidil takımına güfte olarak seçtiği gazellerin *Osman Nevres Dîvânı*'ndaki şekilleri yer almaktadır. Şiirlerin bâzı kısımları besteler üzerinden günümüze gelirken tahrif olmuştur. Böylelikle gazellerin orijinal şekilleri ve eserler için seçilen ikişer beyti dışında kalan beyitleri de tâkip edilebilecektir.

TANBÛRÎ ALİ EFENDİ'NİN VEFAT TÂRİHİNE DÂİR

Tanbûrî Ali Efendi'nin ölüm târihi kaynaklarda farklılık gösterir. İbnülemin 1890, Yılmaz Öztuna ise 1902 târihini verir. 28 Nisan 1921'de *Alemdar* gazetesinde Said Âli imzâsıyla çıkan bir yazıda Ali Efendi'nin 1306 Temmuz'unda vefat ettiği belirtilir. Rûmî olarak verildiği düşünülecek olursa, bu târih 1890 Temmuz'una rastlar. Fakat İzmir'de yayımlanan *Hizmet* gazetesinin 3 Ağustos 1889 târihli nüshasında ise "Geçende vefâtını haber verdiğimiz Tanbûrî Ali Efendi'nin..." şeklinde başlayan bir haber yayımlanır. Bu durumda, Tanbûrî Ali'nin 3 Ağustos 1889'dan önceki bir târihte vefat ettiği anlaşılır. Alemdar gazetesindeki yazıda, yılın hicrî ayın ise rûmî olarak verildiği söylenebilir. Hicrî 1306, mîlâdî 1889'a rastlamaktadır. Özetle söyleyecek olursak, Tanbûrî Ali Efendi 1889 yılının Temmuz ayında vefat etmiştir.

Tanbûrî Ali Efendi'nin Vefâtından Sonra Hizmet Gazetesinde Çıkan Haber

Geçende vefâtını haber verdiğimiz Tanbûrî Ali Efendi'nin bütün mesârif-i tekfîniyye ve defniyyesi [kefen ve defin masrafları] Karşıyaka belediye reisi Mehmed Efendi'nin kîse-i hamiyetinden [hamiyetli kesesinden] vukū bulduğu istihbâr edilmiştir [haber alınmıştır]. Sezâvâr-ı takdirdir [takdire değerdir].[1]

BİR YÂD-I HAZÎN-İ MÛSİKÎ: TANBÛRÎ ALİ EFENDİ MERHUM VE ÂSÂRI[2]

Said Âli

---

[1] *Hizmet*, 3 Ağustos 1889.

[2] *Alemdar*, 28 Nisan 1921. Bu makale Latin harfleriyle ilk kez yayımlanmaktadır.

Tanbûrî Mahmud Aziz Beyefendi, babasının, Tanbûrî Ali Efendi merhûmun bu ferzend-i necîb ü muhteremi, bu vâris-i yegâne-her-meziyyeti dün mevcûdiyetim üzerinde merhûmun yâd-ı hazînini yaşattı.

Son asır mûsikîsinin en büyük üstatlarından, en bülend-pâye bestekârlarından biri olan Ali Efendi merhum; Zekâi Dede Efendi merhum derecesinde velût bir bestekârdı. Lâkin Ali Efendi'nin âsârındaki şakraklığı, insicâmı, inbisâtı [genişliği], şevk ve neşâtı her bestekâr temîne muvaffak olamamış, onun kâ'bına [seviyesine] erişememiştir.

Alemdar gazetesindeki makālenin baş kısmı

Evet, merhûmun muâsırları arasında hassaten Zekâi Dede Efendi'ler, Hâcı Ârif Bey'ler, Fâik Bey'ler, Medenî Aziz, Bolâhenk Nûri, Âsâriye Hatîbi İbrâhim ve Yenikapı Mevlevîhânesi postnişîni Celâl Efendiler, Şevki Bey'ler gibi hakîkaten birer dehâ-yı mûsikî ıtlâkına sezâ [denilebilecek] zevât-ı güzîde mevcuttu. Bunlara; kâffesi [tümü] rahmet-i rahmâna intikal eden bu esâtize-i kirâma Hacı Kirâmî Efendi merhûmu da ilâve edebiliriz. Çok, hem pek çok âsâr-ı mûsikîyye vücûda getirmişler, neşre de muvaffak olmuşlardır. Ve elyevm [hâlâ] pek lezzetle, yenilerden daha fazla bir zevk ve hazla seve seve, sevine sevine dinlediğimiz şarkıların bir haylisi bu güzîde-i eslâfın mahsûl-i gınâ ve dehâsıdır. Lâkin Ali Efendi ve Zekâi Dede merhumların zâde-i tab'ı [eserleri olan] öyle murabba'lar, nakışlar, öyle semâîler, ilâhiler, öyle âyîn-i şerifler ve duraklar var ki, bunlara muâsırlarının ve peyrevlerinin değil, esâtize-i eslâftan pek azının mahdut âsârı rekābet edebilir. Hele Ali Efendi merhûmun saz takımlarındaki; peşrev ve saz semâîlerindeki parlaklığı, şakraklığı değme sâzende ve bestekârlarımız temin edememişlerdir.

Onun arazbar, muhayyer ve karcığar, uşşak peşrevleri, saz semâîleri birer nazîri daha vücûda getirilebilecek âsardan mıdır?

Hilm [sâkinliği] ve tevâzuu nispetinde vakur ve behiç [güler yüzlü] bir şahsiyet-i mümtâze olduğu bütün kendisini tanıyanlarca yekzebân olarak [aynı şekilde] tasdik edilen Ali Efendi merhum, zamânının en benâm [meşhur] Tanbûrîlerinden olduğu gibi; sadâ îtibâriyle de en yüksek bir mevhibe-i ilâhiyeye [Tanrı vergisine] mazhardı! Merhûmu dinleyenler yâd-ı cemîlini anlata anlata tüketemez, mezâyâ-yı mûsikiyyesini [mûsikî meziyetlerini] saatlerce söyler de ikmal edemezler [bitiremezler].

Bütün bir ramazân-ı şerifte peşrevi, saz semâîsi, besteleri ve beste semâîleri ve şarkıları ile vücûda getirdiği "sûzidil" faslını bir taraftan da telâmizine [öğrencilerine] meşkediyor, İzmir âlem-i mûsikîsine hakîkaten girân-bahâ [kıymetli] hizmetlerde bulunuyordu.

Ali Efendi merhum mûsikîyi Latif Ağa'dan, Sütlüceli Âsım Efendi'den, Rızâ Efendi'den, meşketmişti. Tanbur muallimi ise Küçük Osman Bey merhumdu.

Yenikapı Mevlevîhânesi postnişîni Celâl Efendi merhum ile birlikte bir hayli zaman Osman Bey'in meşkine devam etmişler ve her ikisi de en mükemmel birer Tanbûrî olmak üzere yetişmişlerdi.

Hâfız Şâkir Efendi merhum ile emsâli kirâm-ı ulemânın hulefâ-yı tedrisinde iktisâb-ı feyz ü kemâliyât eden Ali Efendi aynı zamanda iyi yetişmiş ulemâdan biri idiler. Bundan mâadâ merhum zamânının en sayılı kurrâsındandı; ilm-i kırâat ve ilm-i vücûhta yed-i tûlâsı vardı. Beylerbeyi'nde ve diğer mahallerde birçok hâfız yetiştirmiş, onlara kırâat ve vücûh tâlim eylemiştir.

Sadâsının pek ruhnüvâz [rûhu okşayıcı] ve pek ziyâde dilrübûde [gönle işleyen] olması sâyesinde Ali Efendi merhum, Cennetme-kân Sultan Aziz zamânında ihdas edilen [çıkarılan] sarıklı müezzinler meyânında Mâbeyn-i Hümâyun'a alınmıştır.

Mâbeyne ilk intisâbı bu sûretle vâki olan müşârünileyh, pek az bir müddet zarfında imâm-ı sânî-i hazret-i şehriyârî olmuş, Mevleviyet ru'usü [üst seviyede kadılık pâyesi] almış, Kudüs mollalığı pâyesine irtikā edilmişti [yükselmişti].

Âhiren İzmir merkez mutasarrıflığına gönderilmiş olan Râgıb Paşa, elyevm Ticâret ve Zirâat Nezâreti'nde bulunan Hüseyin Kâzım Beyefendi'nin o sırada İzmir defterdarı bulunan pederleri merhum Kadri Bey, Boğdan nâibi iken İzmir'de dâvâ vekâletine sülûk etmiş iken [girmişken] Rûhi Beybaba merhum, İzmir'in en kadirşinas ve en ziyâde sâhib-i nüfuz eşrâfından edip ve şâir-i güzîde Tokadîzâde Şekib Beyefendi'nin kayınpederleri Yahyâ Hayâtî Paşa merhum, âhiren Atina vilâyetine tâyin kılınan ve o demlerde Manisa mutasarrıfı bulunan Şâkir Paşa ve daha birtakım zevât-ı güzîde, üstâdın en sevdiklerinden ve kendisini en ziyâde sevenlerden bulunuyorlardı.

Aynı zamanda merhum İzmir'i, Manisa'yı da pek ziyâde zevkine uygun bulmuştu. Bu sebepledir ki hayâtının son senelerini oralarda imrâr etmek [geçirmek] üzere üç yüz iki târihinde İzmir'e nakletmiş, orada ihtiyâr-ı ikāmet eylemiştir. Bundan sonra merhum bâzen Manisa'ya da gider, zamânının bir kısmını da orada güller bülbüller arasında geçirir, Manisa teşnegân-ı mûsikîsini [mûsikîye susayanlarını da] de feyz-yâb-ı kemâli kaplardı. Esâsen o günlerde merhûmun amcazâdesi Tanbûrî Hüseyin Efendi merhum da Şâkir Paşa ile berâber bulunuyor, Manisa'da oturuyordu. Ali Efendi merhum Manisa'da bulunurken İzmir'deki telâmizi; bilâhare her biri birer vücûd-ı kıymetdâr-ı mûsikî olan Sofuzâde merhum Hâfız Meh-

med Efendi ve birâderi Râşid Beyler, Santo, Salamon, Haim Alazraki Efendiler her hafta muntazaman Manisa'ya gelir, ikişer gün meşkettikten sonra avdet ederlermiş!..

Ali Efendi merhum âsâr-ı kıymettârının mühim bir kısmını, tam takım "suzidil"lerini, "evc"lerini, iki takım olan "sipihr"lerini, yine tam takım "muhayyer-zirgüle"lerini, daha birçok âsârını İzmir'de bestelemiş, orada neşretmiştir.

Dikkat edilirse üstat, âsârını en nâşinîde [duyulmamış] makāmâta hasretmiş gibidir. Sipihr, muhayyer-zirgüle, nişâburek, arazbar vesâire... Bütün bu gibi makāmâtı daha ziyâde tercih ve böyleleriyle daha fazla iştigal etmiştir.

Ne kadar yazık, ne derece şâyân-ı telehhüf ve teessüftür [üzülme sebebidir] ki, merhûmun birçok âsârı, hassaten İzmir mahsullerinin bir kısmı notaya alınmamış bulunduğu için mensî [unutulmuş] hükmüne girmek üzere bulunuyorlar. Vâkıa elyevm İzmir'de berhayat olan Salamon Mizrahi ve mahdûmu İsak Efendilerde bütün bu âsârın kâffesi mevcut ise de notaya alınmış değillerdir. Mahdum-ı mükerremleri Mahmud Aziz Beyefendi'nin veliyyü'l-idrâkim Manisalı Hâfız-ı Sâlis Efendi üstâdımla bundan altı yedi sene evvel müştereken notaya aldıkları külliyât-ı âsârını ise Aksaray harîk-i hâili [korkunç yangını] almış, süpürmüş, götürmüştür. Lâkin Ali Efendi merhûmun külliyat-ı âsârını henüz mensî hükmüne girmiş addedemeyiz. Ve haber aldığımıza göre İzmir'de bulunduğu sırada kendisine tanbur ve ilm-i mûsikî tâlim ettiği Rûhi Beybaba Efendi'nin kerîmeleri hanımefendide, muallime-i yegâne ve bakıyyetü's-selef-i mûsikî Leyla Hanımefendi vâlide-i mâneviyyemizde, ihtimaldir, Ziyâ Paşa hazretleriyle İsmâil Hakkı ve pek muhterem Rauf Yektâ Beyefendilerde bunların kâffesi, kâffesi değilse bâzıları, hassaten "sipihr"lerle "muhayyer-zirgüle", "nişâburek" ve "arazbar buselik"ler

mevcuttur. Lütfen neşrine himmet ve inâyet buyursalar da şark mûsikîsini bu girân-bahâ [kıymetli] âsârdan müstefid etseler!..

Fakir burada İzmir'de bir fiske, bir târiz, bir serzeniş ve bir sitem fiskesi hediyesinden men'-i nefs edemedim:

Ûdî Cemal Efendiler, Ziyâ Beyler, elyevm orada bulunan üstat ve bestekâr-ı şehîr Selanikli Ahmed ve Neşet Beyler, ne olur, ihtiyârı zahmet etseler de İzmir'in o yegâne hânendesi İsak Efendi birâderimizden bu pek kıymettar enâfis-i âsârı notaya alsalar...

Ali Efendi merhum an-asıl [asıl bakımından] Midillilidir. Bin iki yüz elli iki [Mîlâdî 1836/37] târihinde Hâfız Bekir Efendi'nin sulbünden [soyundan] dünyaya gelmiş, yedi yaşında iken de hıfzını ikmal eylemiştir. Hâfız Enis Efendizâdeler sülâlesindendir. Bu muhterem sülâle yedi sekiz batına [nesle] kadar kâmilen hamele-i Kur'an'dandı [hepsi hâfızlardandı]. Ve Midilli'de zühd ve takvâ ile meşhur ve benâm muhterem bir sülâle idiler.

Merhûmun vefâtı üç yüz altı senesi temmuzuna [Mîlâdî 1889][3] müsâdiftir. O zaman, telâmizinden Sofuzâde Hâfız Mehmed ve Râşid Efendiler İzmir'in Karşıyaka'sında ve Soğukkuyu nam mahalde kāin kulelerinde [çiftlik evlerinde] oturuyor, meşklerine devam ediyordu. Bir gece diğer telâmizinden bâzılarının ve zevkâşinâyân-ı mûsikiyyeden [mûsikî zevkine âşinâ olanlardan] birkaç zâtın da mevcut olduğu bir bezm-i mûsikîde Ali Efendi merhum da mevcut bulunuyordu. Bir aralık rahatsızlık hissetmekle, "Evlâtlar,"

[3] Said Ali Bey, burada ayı rûmî, yılı ise hicrî takvime göre vermiştir. Hicrî 1306 yılının Temmuz ayına rast gelen mîlâdî karşılığı 1889'dur. Nitekim *Hizme*t gazetesinde çıkan îlânlar da incelendiğinde Tanbûrî Ali Efendi'nin 1889 Temmuz'unda vefat ettiği görülür. (Hazırlayanın notu)

diyor; "siz meşkinize, aşkınıza devam edin, ben diğer odada biraz istirâhat edeyim..."

Halbuki bu son sözleriyle merhum yalnız oradakilerden değil, kâinattan tecerrüd ediyor, rahmet-i rahmâna vâsıl oluyordu.

TANBÛRÎ ALİ EFENDİ'NİN SÛZİDİL TAKIMININ GÜFTELERİ

Tanbûrî Ali Efendi'nin sûzidil takımındaki iki beste ve iki semâîsinde kullandığı gazeller, Nevres-i Cedid olarak da bilinen Osman Nevres'e âittir. İki beste ve ağır semâîye seçilen gazeller, şâirin Dîvân'ından, yürük semâîye seçilen gazel ise Osman Nevres'in Nâdir Paşa için yazdığı *Eser-i Nâdir* isimli mecmuasından alınmıştır. Takıma seçilen gazelleri 1209 târihli *Dîvân-ı Osman Nevres*'ten ve târihsiz *Eser-i Nâdir*'den veriyoruz:

BİRİNCİ BESTE
Güfte olarak seçilen beyitler:

Yıkıldı darb-ı sitemden harâb olan gönlüm
Tutuştu şu'le-i gamdan kebâb olan gönlüm
Cünûn belâsına düştü hevâ-yı perçemle
Esîr-i keşmekeş-i pîç ü tâb olan gönlüm
Gazelin tamâmı:
Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün

Yıkıldı darb-ı sitemden harâb olan gönlüm
Tutuştu şu'le-i gamdan kebâb olan gönlüm

Sığındı âhiri zîr-i cenâh-ı huffâşa
Karîn-i kefkebe-i âfitâb olan gönlüm

Cünûn belâsına düştü hevâ-yı perçemle
Esîr-i keşmekeş-i pîç ü tâb olan gönlüm

Esefle sâgar-ı meyden kenâre-gîr oldu

Müdâm hem-dem-i bezm-i şarâb olan gönlüm

Kemend-i minnetine düştü âh dü-nânın
Gınâ-yı kalb ile âlî-cenâb olan gönlüm

Olup nişâne-i teşnî' düştü bâzâra
'Arûs-ı bikr gibi der-nikab olan gönlüm

Düşüp semûm-ı gama oldu katreye muhtâc
Zülâl-i feyz-i safâya sehâb olan gönlüm

Satıldı bir pula bâzâr-ı cehlde hayfâ
Beyân-ı ma'rifeti bin kitâb olan gönlüm

Sükûta vardı görünce edâ-yı cühhâli
Fünûn-ı fazlda hâzır-cevâb olan gönlüm

Necâta yol bulamaz tengnâ-yı mihnetten
Düçâr-ı mehleke-i inkılâb olan gönlüm

Zebûn-ı mihnetim ey şâh-ı Nakşibend meded
Tutuştu âteşe pür-ıztırâb olan gönlüm

Meded himâye-i lütfunla dest-gîr ol kim
Tutuldu kayd-ı belâya musâb olan gönlüm

Nişân-ı ta'ne-i nîk ü bed oldu Nevres hayf
Hemîşe muhterem-i şeyh ü şâb olan gönlüm

İKİNCİ BESTE

Güfte olarak seçilen beyitler:

Bilmedik yâri ki bizden bu kadar gāfil imiş

Can hayâl eylediğim bûs-i lebi kābil imiş[4]
Çektiğim cevr ü cefâlar yoluna bî-hûde
Ettiğim sa'y ü emekler ana bî-hâsıl imiş

Gazelin tamâmı:
Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün

Bilmedik yâri ki bizden bu kadar gāfil imiş
Cân hayâl eylediğim la'l-i lebi kātil imiş

Ben anı mihr ü vefâ sâhibi zanneyler idim
Meğer ifrât ile zâlim siteme mâil imiş

Çektiğim cevr ü cefâlar yoluna bî-hûde
Ettiğim sa'y ü emekler ana bî-hâsıl imiş

Sâde-rûlarda vefâ görmedim el-hak Mecnûn
Terk-i Leylâ-yı mecâzîde katı âkıl imiş

Ta'n-ı düşmendi vatan terkine bâis lâkin
Kalmak ağyâr ile gurbette daha müşkil imiş

Hayf kim bunca zaman yâre kapıldık kaldık
Mihri zâ'il sözü de ahdi gibi bâtıl imiş

Şimdi tahkîk ile bildim ki güzel yüzlüler
Ülfet ü mihr [ü] vefâ kısmına nâ-kabil imiş

Dem-i ülfet göz açıp yummadan oldu zâil
Âh kim müddet-i sohbet katı müsta'cil imiş

Şimdi isbât-ı vefâ mahz-ı hatâdır Nevres
İstikāmetle zamânın geçiren câhil imiş

---

[4] Bu mısra bugünkü notaların birçoğunda böyle yazışmıştır. Anlam bakımından hatâlıdır. Dîvandaki şekli aşağıda yer almaktadır.

AĞIR SEMÂÎ

Güfte olarak seçilen beyitler:

Kanı yâd-ı lebinle hûn-i dil nûş ettiğim demler
Hezârân bülbülü nâlemle hâmûş ettiğim demler

Yanar âteşlere ârâm u sabrım yâda geldikçe
Seni mest eyleyip ey gül der-âguş ettiğim demler

Gazelin tamamı:

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Kanı yâd-ı lebinle hûn-i dil nûş ettiğim demler
Hezârân bülbülü nâlemle hâmûş ettiğim demler

Salıp sevdâya kendim halka dûd-ı âhımla
Mübârizler gibi zülfün zirih-pûş ettiğim demler

Henüz hâtırdadır şevk-i izâr u gûş-vârınla
Ezel bezminde mehtâb-ı binâgûş ettiğim demler

Gelir mi yâdına sahbâ sunup peymâne peymâne
Seni bezm-i vefâda mest ü medhûş ettiğim demler

Yanar âteşlere ârâm u sabrım yâda geldikçe
Seni mest eyleyip ey gül der-âgūş ettiğim demler

Unuttun Nevres-i zârı aceb çıktı mı hâtırdan
Senin-çün hâb u ârâmı ferâmûş ettiğim demler

YÜRÜK SEMÂÎ

Güfte olarak seçilen beyitler:

Ceyhûn arayan dîde-i giryânımı görsün
Seyl-âb-ı belâ-hîz ile tûfânımı görsün
Sevdâ-zedelik bilmeye meyyâl ise her kim
Yâ zülfünü yâ hâl-i perîşânımı görsün

Gazelin tamâmı:

Mef'ûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün

Ceyhûn arayan dîde-i giryânımı görsün
Seyl-âb-ı belâ-hîz ile tûfânımı görsün

Kim anlamak isterse cünun-nâme-i Kays'ı
Dîvâneler efsânesi dîvânımı görsün

Sevdâ-zedelik bilmeye meyyâl ise her kim
Yâ zülfünü yâ hâl-i perîşânımı görsün

Ya'kūb-ı hazînin eden ifrât esefinde
Gelsin de benim külbe-i ahzânımı görsün

Bir lâne-i hasret arayan var ise Nevres
Sad-çâk şüde ceyb-i girîbânımı görsün

Nâdir bulunur şimdi kerîm ola hem insân
Nâdir arayan nâdir-i insânımı görsün

Âşık Şâir Urmiyeli Dede Kâtip: Eserleri ve Urmu Gölü Manzûmesi

Mîlâd Salmânî

Yaşasın yurdumun Türk âşıkları
Türkî şâirleri Türk âşıkları
Toylarda bayramda Türk âşıkları
Sesine, sazına, tellere selâm!

2006 baharında mîmar olmak hevesiyle üniversite sınavına hazırlanıyordum. O bahar evimize gelmişti Dede Kâtip. O dönem köyde kavak fidanı yetiştiriyorduk ve bize pek uzak sayılmayan Guluncu köyünden evimize gelen Dede Kâtip, fidan alışverişini tamamladıktan sonra babamla karşılıklı birkaç şiir okuyup köyüne geri dönmüştü. Bu, benim Dede ile ilk ve son görüşmemdi. Şimdiki aklım olsa o gün çay eşliğinde olan muhabbeti kayıt altına alırdım ama, artık çok geç[1]. Mîmarlık bölümünü kazanamadığımı hemen belirteyim. Ben o yaz girdiğim üniversite imtihânında Türk Dili ve Edebiyâtı bölümünü kazandım. 2010'da mezun olduğumda Dede vefat etmişti. 2013'te İstanbul Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyâtı bö-

[1] Hemen belirtmeliyim ki, bu yazıyı hazırlarken yazılarından faydalandığım Ali Kafkasyalı ve Tâlip Doğan hocalarımız zamânında Dede Kâtip ile ilgili arşiv toplamışlar. Hocalarımız dışında Dede'nin çocukları da evlerindeki hazînenin farkında olup Dede'nin sesini ve görüntülerini kaydetmeyi ihmal etmemişler. Bunlarla birlikte yerel medyada da Dede Kâtip'in bâzı kayıtlarının bulunduğunu biliyoruz.

lümünde yüksek lisansa başladığımda yüksek lisans tezimi Dede Kâtip ile ilgili hazırlarım demiştim ama bu isteğimi de gerçekleştiremedim. Geçenlerde kitaplığıma göz gezdirdiğimde, yüksek lisans talebesiyken Urmiye'den aldığım Dede Kâtip'in kitapları ve onlarla birlikte kitapçılardan topladığım birçok Âzerbaycan Türkçesiyle yazılmış kitap dikkatimi çekti. Onları tamâmen unutmuşum. Kitaplığımın en alt rafına yerleştirdiğim bu kitapları çıkardım ve Dede ile ilgili *Akademi Mecmuası* için bir yazı hazırlamaya karar verdim. Burada belirtmem gereken bir husus var: Dede'nin şiirlerinden örnek gösterirken şiirleri muhterem okuyucularımızın daha rahat anlaması için küçük tasarruflarda bulundum. Meselâ "çok" kelimesi Âzerbaycan Türkçesinde "çoh" şeklinde yazılıp okunsa da, İstanbul Türkçesine aktarımında bu gibi kelimelerde müdâhaleler yaptım. Ama fiil çekimlerinde özellikle vezin değişmesin diye böylesi değişiklikler olmamıştır ve zâten şiirler anlaşılıyor. Ayrıca bâzı şiirlerin sâdece bâzı beyitleri verilmiştir.

Asıl adı Abdurrahman Tayyar olan Dede Kâtip 1925 yılında Îran'ın Urmiye kentinin sınırlarında ve Selmâs yolu üzerinde bulunan Guluncu[2] köyünde doğdu. Henüz çocukken köyündeki hocalardan Kur'an ve Arapça dersleri aldı. 15 yaşlarında Şeyh Sunullah Kûzeçiyânî'nin Bitlis-Tatvandaki medresesinde okumak üzere Türkiye'ye geldi. II. Dünya Savaşı sırasında Urmiye Rus ordusu tarafından işgal edilince vatana geri döndü ve savaş bittikten sonra, tahsil için bir kez daha Bitlis'e döndü. Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe yazıp konuşan Dede Kâtip, 1950'li yıllardan îtibâren kalemini eline aldı ve şiir yazmaya başladı. *İncili Sedef, Urmu Gölü, Günümüz Aydın* ve henüz yayımlanmamış olan *El-Mârife* ve *Mevlid* ünlü şâirin mîrâs

[2] Dede Kâtip Guluncu kelimesinin köyün kurucusu olan "Ak Sakallı Hacı Kılınc Hân" isimli bir zâtın adından geldiğini İncili Sedef'in önsözünde açıklamaktadır.

bıraktığı beş eserin ismidir.[3] Sözleri ve anılarıyla Urmiye halkı ve âşıklarının dilleri ve gönüllerinde ölümsüzleşen Dede Kâtip, 21 Şubat 2009 yılında ve "Dünya Ana Dili Günü"nde 84 yaşındayken vefat etti ve doğduğu köyde toprağa verildi.

Dede Kâtip'in yayınladığı ilk eseri İncili Sedef'tir. Bu eser 271 sayfadan oluşmakta olup Tayyar 78 yaşındayken Urmiye'de Türkçe yayın yapan Yaz Neşriyâtı tarafından basılmıştır. Eserin başında yayınevinin önsözünden sonra, Dede'nin yazdığı 20 sayfalık bir mukaddime vardır. Tayyar, bu mukaddimede şiirin ne olduğu, şâirin kim olduğu, şiirin İslâm âleminde yeri ve ehemmiyeti, âşıklık geleneği vb. konularda çok basit bir dille açıklama yapmaktadır. Ayrıca, kendini de tanıttığı bu bölümde 11 erkek ve 7 kız olmak üzere on sekiz çocuk babası olduğunu söyleyen Dede Kâtip, soyu ve eğitimiyle ilgili de bilgi verir. Mukaddimede bu kitabın *İncili Sedef*'in ilk cildi olduğunu ve ikinci ve üçüncü ciltlerin daha sonra yayınlanacağını kaydetse de, diğer iki eser farklı başlıklarla yayınlanmıştır. Bu kitaptaki bir şiir ve bâzı bayatı[4]lardan örnek:

İnsanoğlu mağrur olma beş güne
Beş gün sona çatar devrân döner ha!
Deme boyum uca[5] kolum güçlüdür
Yükün ağırlanır belin sınar[6] ha!
Hakîkat yükünün altından kaçma
İnsan ol, insanlık haddinden aşma
Özünden[7] zayıfa çok esip coşma

---

[3] 2014 yılında Dede Kâtip'in oğlu ile tanıştığımda bu eserlerin yakında yayınlanacağından bahsetmişti, ancak bu târihe kadar söz konusu eserlerin yayınlandığına dâir bilgi edinemedim.
[4] Bayatı: Mani
[5] Uca: Yüce, uzun
[6] Sınar: Kırılır

Kazan çok kaynasa dibi yanar ha!
Dede Kâtip kim kâm alıp cihandan?
Aklı olan ibret alır zamandan
Sağlığında fayda götür tevândan[8]
Ecel kuşu göğsün üste konar ha!
…

Araz da akar gider
Berk[9] tek çakar gider
Dünya bir sinemadır
Her gelen bakar gider

Azîzim yâr alanda
Dağ başın kar alanda
Gül güler çimen güler
Yâr gönlün yâr alanda

Azîzim bir Allah'ı
Çağırram bir Allah'ı
Zâlimin çok şeyi var
Mazlûmun bir Allah'ı

Dede Kâtip'in yayınladığı ikinci kitabı *Urmu Gölü*'dür. 95 sayfada yayınlanmış olan bu manzûme, yayınevinin takdim yazısı dışında, beş bölümden oluşmuştur.

"Mukaddime yerine" başlığıyla yazılmış olan birinci bölüm, Bakara suresinin 31. âyeti ile başlar ve bu bölümde Dede âyeti yorumlayarak, insanın yaradılışı ve insanların zaman içinde toplu yaşamaya başlamasını, okyanuslar ve denizlerin Kur'an yanında damla kadar kaldığını ve son olarak insanların Allah tarafından gönderilen nîmetlerden haberdar olup yararlanması gerektiğini açıklar. Bu bölüm 9 sayfadır.

---

[7] Özünden: Kendinden
[8] Tevân: Tüvân, kudret.
[9] Berk: Şimşek

İkinci bölüm, Dede'nin sözleri başlığıyla yazılmış ve 12 sayfadır. Bu bölümde ise Dede Kâtip Kur'ân'dan Âl-i İmrân sûresinin 90-91 ve Hadid sûresinin 25. âyetlerinden yola çıkarak tüm müslümanların anayasasının Kur'an olduğunu, Kur'ân'ın hediye ve nîmet olarak müslümanlara gönderildiğini ve müslümanların Allah'ın yarattığı kaynaklardan yararlanmaları gerektiğini açıklar.

Bu bölüm, ayrıca 7 sayfalık "bu manzûmeye giriş" başlığıyla devam eder. Burada şâir, Urmiye Gölü'nün geçmişten beri farklı isimlerle adlandırıldığını ve bu gölün etrâfında yaşayan insanların târih boyunca Türkler olduğunu bildirir. Şâir, Urmu Gölü'nün bir hayli nîmetler barındırdığını ve gölün etrâfında yaşamakta olan Türk milletinin yeterli derecede bu nîmetlerden yararlanmadığını, geçmişte gölün etrâfında bulunan kuşlardan avlandığını ve özet olarak Urmu Gölü etrâfındaki şehirleri ve köyleri tanıdığını ve onlarla alâkalı anılarını dile getirir.

Üçüncü bölüm 148 bentlik Urmu Gölü manzûmesinin metnidir. Biri Arapça, biri Farsça ve biri de Kürtçe olan toplam üç bent hâriç, geriye kalan 145 bent Türkçedir. Manzûmenin 134. bendinden sonra, 'Dört Dilin Başlanışı' olarak başlık atılmış, sırayla Arapça, Farsça ve Kürtçe 3 bent yazılmış, 138.bentten îtibâren tekrar Türkçe bentler devam ettirilmiştir. Şâir, 145. bentte ebced hesâbı ile manzûmenin yazılış târihini açıklar.

Dördüncü bölüm, dörtlükler hâlinde yazılmış olan 23 beyitlik "Yurdum'" manzûmesini içermektedir. Bu manzûmede, şâir ana yurdu Âzerbaycan'ı över, Âzerbaycan Türkçesinin mükemmel bir dil olduğunu ifâde eder ve geçmişte Âzerbaycan'da yetişmiş olan meşhur şâirler ve târihi kişilikleri sayar. Kitabın beşinci ve son bölümü ise, Dede'nin 92 cümle hâlinde yazdığı öğütler ve vecîzeleri içer-

mektedir. *Günümüz Aydın* kitabıyla ilgili kısa bilgi aktardıktan sonra bu manzûme ile ilgili detaylı bilgiler verilecektir.

Dede Kâtip'in sağlığında yayınladığı son eseri ise *Günümüz Aydın* kitabıdır. 335 sayfa olan bu kitapta Dede Kâtip'in önsözünden önce oğlu Fâris Tayyar'ın da kaleme aldığı kısa bir mukaddimesi yer almaktadır. Bu kitabın sondan önceki bölümünde Dede Kâtip'in bir de "Vahdet ve Tefrika" başlıklı mensur bir makālesi bulunmaktadır. Bu dokuz sayfalık makālede Tayyar âyet ve hadislerden yola çıkarak müslümanların tefrikadan kaçınıp birleşmeleri gerektiğini vurgular. Kitabın son bölümü ise Dede'nin 46 öğüdü ve Sayyâd Gülîpûr (Ağcaoğlan) isimli bir başka Urmiyeli Şâir tarafından Dede Kâtip'e ithâfen yazılan şiir yer almaktadır. *Günümüz Aydın* kitabından bir şiir örneği:

Oğluyam

Yaradan'a şükr edirem
Men bir müselmân oğluyam
Fikr etmemiş danışmaram[10]
Bir doğru insan oğluyam

İlhâm almışam Kur'an'dan
İbret almışam zamandan
Korkmaram tozdan dumandan
Dalgalı tûfan oğluyam

Men bir Türkem bozkurtluyam
Oğuz, Dede Korkut'luyam
Bir kızgın âteş odluyam
Bir gayretli kan oğluyam

Dede Kâtip elim Türk'dür

[10] Düşünmeden konuşmam.

Doğru düzgün yolum Türk'dür
Hoş danışan dilim Türk'dür
Men Âzerbaycan oğluyam

Eğitimli bir halk ozanı olan Dede kâtip, halk şiirinin çeşitli türlerinde şiirler yazmış ve şiirlerinde hep hece veznini kullanmıştır. Aruz veznine âşinâ olduğunu *İncili Sedef*'in mukaddimesinde belirten Dede Kâtip aslında aruz veznini tercih etmeyip hece veznini kullanarak şiirlerinin kolaylıkla dillerde dolaşmasını arzu etmiş ve gerçekte başarılı da olmuştur. Bugün âşıklık havzasının en mühim merkezlerinden biri olan Urmiye'de Dede'nin şiirlerini dillendirmeyen âşıkla karşılaşmak pek mümkün değildir.

Tekrar Urmu Gölü manzûmesine dönelim: Bu manzûme hecenin 11'li vezni ve beşlikler şeklinde kaleme alınmıştır. Söz konusu vezin ve biçim, kāfiyeler ve hatta manzumenin şâirin yakın çevresinde bulunan bir doğa unsuruna hitâben yazılışı, ilk etapta Şehriyâr'ın "Haydar Baba'ya Selâm" eserini hatırlatsa bile[1] Dede Kâtip Urmu Gölü manzûmesi için yazdığı önsözde eserinin özgün olduğunu ve kimseden taklit etmediğini vurgulayarak açıklamıştır:

"Hürmetli okuyucularımız, biz bu yazdığımız geçmiş âdet, resm ve rüsumlardan veya her hüner sâhibinden şiirlerimizde ad

[1] "Haydar Baba'ya Selâm" manzûmesi, yazıldıktan sonra Türk dünyâsında aşırı rağbet gören ve sayısı 125'i bulan Türkiye, Irak ve Kuzey ve Güney Âzerbaycan şâirleri tarafından kendisine nazîreler yazılmış olan yegâne eserdir. "Haydar Babaya Selâm" manzûmesine yazılmış olan nazîrelerle alakalı Ayşegül Sertkaya ve Yusuf Gedikli'nin verdiği bilgiler çok önemlidir:

- Yusuf Gedikli, *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*, İstanbul 1997. s.121
- Ayşe Gül Sertkaya, "Şehriyâr'a Irak'ta Yazılan Nazîreler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,* Sayı 1, Ordu, 2010, s. 145-155.

aparmışık[11]; hiçbir kesden ya hiçbir şâirden ilhâm alıp ve taklit etmemişik veya hiçbir şâirin ya geçmişte ya çağdaş şâirlerin manzûmelerine nazîre koşmamışık. Ancak Yaradan Allah bizim özümüze verdiği şuurdan, akıldan, hünerden, gördügümüz ve işittiğimiz tecrübelerden faydalanmışık; lâ-gayr." (Tayyar 2005, s.30)

Gerçekten de, Urmu Gölü manzûmesini taklit veya nazîre olarak saymak isâbetli bir kanâat olamaz. Fakat, iki büyük manzûme arasındaki ciddî benzerlikler de göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Şehriyâr'ın şiirleri Güney Âzerbaycan halkı ansiklopedisine benzetilirken[2] Urmu Gölü manzûmesi de Îran Türkleri ve özellikle Urmiye Gölü çevresinde bulunan köyler ve orada yaşayan insanların örf, âdet, gelenek ve görenekleri ile alâkalı önemli bilgiler içermesi ve bize yer yer kısa ansiklopedik bilgiler vermesi açıdan "Haydar Baba'ya Selâm" manzûmesine benzer. Ancak Haydar Baba'daki en çok öne çıkan unsur hasret, özlem ve insanlığa seslenişler ise de Urmu Gölü' nde öne çıkan unsur öğüt ve nasîhattır. Elbette ki iki manzûme arasındaki unsurların benzerliği ve içeriği için başlı başına bir çalışma gerekmektedir. Bent sayısı olarak bakıldığında ise, "Haydar Baba'ya Selam I ve II" toplam 125 bentten oluşuyor ve Dede Kâtip'in yazdığı manzûme bent sayısı olarak fazladır. Genel olarak iki şâire bakılırsa Şehriyâr Farsça dîvân sâhibi bir şâirdir ve Türkçe yazdığı çok sayıda gazel vardır. Şehriyâr'ın âşıklığı Dede Kâtip'in âşıklığından farklıdır. Başka bir deyişle Şehriyâr "aşk" âşığı, Dede Kâtip ise "halk" âşığı ve ozandır. Şehriyâr'ın şiirlerinde şâirâne duygular baskın olsa da Dede'nin şiirlerindeki baskın unsur nasîhat, İslâm, ahlâk, Türklük ve milliyetçilik şuûrudur.

---

[11] Sayımışız, isim vermişiz.

[2] Bu konu ile alakalı geniş bilgi:

- İsa Özkan, "Şehriyâr'ın Şiirlerindeki Kültürel Değerleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, Kayseri, 2006 s. 143-151

"Urmu Gölü" manzûmesinin ilk bentleri, önemli bir sıralama seyri ile yazılmıştır: İlk bent Allah'ın adıyla başlar. Şâir daha ilk bentte Allah'ın ismi andıktan sonra, Âzerbaycan halkına mutluluk dilediğini söyler. 'Allah', 'Kur'an', 'Vahdet', 'Müslüman', 'Âzerbaycan', 'Türk', 'Türkü Dili' ve 'Âzerbaycan Milleti', kavramları, manzûmenin her tarafına serpilmiştir ve tüm bunlar Dede Kâtip'in şiirlerini kime hitâben ve hangi amaçla yazdığını gösterir. İkinci bentte Allah'tan Peygamber ve O'nun ehl-i beytine rahmet dilediğini dile getirir ve 'Ümmet' kavramı, 'Vahdet' ve 'Kur'an' ile birlikte öne sürülür. Üçüncü bentte ise, kitabın ikinci bölümünde 'Dede'nin Sözleri' başlığıyla yazılan ve Kur'an'dan 3 âyeti yorumlayarak, müslümanların Allah tarafından gönderilen nîmetlerden faydalanması gerektiğini vurguladığı gibi, Urmu Gölü'nün nîmetlerini sayar. İlk bentler, âdeta manzûme için tekrardan yazılmış olan manzum önsöz gibidir. Bundan sonraki bentlerde, Türk kimliği, Urmiye âşıkları, Âzerbaycan Türkçesi ve şâirin Âzerbaycan'a bağlılığı kaleme alınacak ve sonra çocukluk ve gençlik hâtıraları ve Guluncu ve Enzel mahallindeki köylerin bâzı gelenekleri verilecektir. Manzûmenin son bentleri ise, Guluncu Köyün'de medfun olan 'Ebu'l-Kâsım' isimli zat hakkında bilgi verir, Dede'nin mahlası ve manzûmenin yazılış yılı ebced hesâbı ile açıklanır ve Allah, Muhammed ve Kur'an kavramlarını sayarak, vatanseverlik duygusunun îman göstergesi olduğunu hatırlatır ve bahtının uyanmadığından dolayı yakınır.

Urmu Gölü manzûmesinin dili, Dede'nin diğer şiirlerindeki gibi, tam anlamıyla halkın dilidir. Manzûmenin dili akıcı ve sâdedir ve halkın köylerde kullandıkları deyimler ustalıkla manzûmeye serpilmiş ve böylece şiirin akıcılığı bir kat daha artmıştır. Şâir, günümüzde Güney Âzerbaycan'da dilin bir parçası olan bâzı Arapça ve Farsça kelimelere, halk tarafından kolay benimsenecek Türkçe kar-

şılıklar vermiştir. Meselâ; 'meşhur' yerine 'adlım', 'yâdigâr' yerine 'kalık', 'mâden' yerine 'kaynak' demiştir. Bilinçli olarak dildeki Farsça ve Arapça kelimelerin yerine Türkçe kelimeler önermek, usta Şâirin diğer şiirlerinde de izlenebilir. Şâir zaman zaman tekrâra düşse de, kāfiye seçiminde Türkçe kelimeleri seçmek konusunda titiz davranmıştır. Bugün Urmiye ağzının ciddî anlamda Farsça'nın etkisinde kaldığı iddia edilse de (Noah Lee 2008: 30-31) Dede Kâtip'in diğer şiirlerinde olduğu gibi, büyük manzûmesinde söz konusu etki kendini çok belli etmez.

"Urmu Gölü" manzûmesinden bâzı bentler:

1
Urmu Gölü, evvel Allah ad olsun
Gönlümüzde dâim Allah yâd olsun
Âzerbaycan milletimiz şâd olsun
Hoş düşünek, hoş çalışak, hoş bilek
Birbir ile hoş danışak hoş gülek

2
Salli yâ Rab Mustafâ'nın adına
Ashâbına âline evlâdına
Mahşerde çatacak ümmet dâdına
Şefîü'l-müznibin O'dur ümmete
Kur'an bizi dâvet edir vahdete

3
Urmu Gölü çok hikmetler var sende
Çok kudretli çok san'atlar var sende
El taparsak çok servetler var sende
Yaradan bir nîmet vermiş bizlere
Tikan batsın bize hâin gözlere

4
Urmu Gölü baharların yazların
Göllerinde ördek suna kazların
Türkü âşıkların Türkü sazların
Çalıp okusunlar dağılsın gamlar
Aramızdan gitsin keder sitemler

40
Görek bir de o günlere el çatar?
Elimiz cevânlık elinden tutar?
Avçılar tor[12] kurup berede yatar?
Usta avçı avın vermez yâd ele
Hesret ile geçmişleri yâd ele

41
Urmu Gölü, güvenirem elime
Âzerbaycan Türkçesine, dilime
Bir de cavanlığım gelse elime
Hoş danışıp hoş gülerem oynaram
Kazan kimi kaynak vurup kaynaram
148
Urmu Gölü, Dede Kâtip hele var
Zaman çarkı başın katıp[13], hele var
Uyanmayır bahtı, yatıp, hele var
Bir gün ola yatmış bahtı uyana
Gayret atın minip[14] çapar meydana

Son söz olarak, bu yazının hazırlandığı târihte Urmiye Gölü' nün artık kuru(tul)duğunu ve uçsuz bucaksız bir çöle dönüştüğünü de hüzünle bildirmeliyim. Âzerbaycan ve hatta Îran'ın kuzey batısını ciddî şekilde etkileyen ve göl ihyâ edilmediği takdirde gelecek yıllarda tesîri daha çok hissedilecek olan bu iklim değişikliğine şâhit olmak hayli üzücüdür. Dede'nin genç torunları muhtemelen o mâvi gölü hiç görmeyeceklerdir. Temmenîmiz Dede Kâtip'in şiirlerinin hiçbir zaman Âzerbaycan âşıklarının dillerinden ve sazlarından eksik

[12] Tor: Ağ, tuzak
[13] Başın katıp: kafasını karıştırmış.
[14] Binerek

olmaması ve güzel Türkçemizle birlikte geleneklerimizin de diğer nesillere aktarılmak sûretiyle devam etmesidir. Dede Kâtip için bu satırları yazarken Şîrâzlı Sâdî'nin şu beyti hep aklımda tekrar ediliyordu:

Sabr-i bisyâr bebâyed peder-i pîr-i felek râ

Tâ diger mâder-i gîtî çü to ferzend bezâyed...[15]

Kaynakça

DOĞAN Tâlip, (2010). *Urmiye Ağızları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

ERGİN, Muharrem. (1981). *Azeri Türkçesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi

GEDİKLİ Yusuf, (1997). *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*, İstanbul. s.121

KAFKASYALI Ali, "Dede Katip'in Îran Türk Edebiyatındaki Yeri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2012 Sayı 16, s.(141-163)

NOAH LEE, Sooman. (2008). *A Grammer on Âzerbaijani. Gyeonggi-do: Thaehaksa.*

ÖZKAN Îsâ, "Şehriyâr'ın Şiirlerindeki Kültürel Değerleri", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Sayı 20, Kayseri, 2006 s. 143-151

SERTKAYA Ayşe Gül, "Şehriyâr'a Irak'ta Yazılan Nazîreler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Derg*isi, Sayı 1, Ordu, 2010, s. 145-155.

TAYYAR, Hacı Abdurrahman. (Dede Kâtib) (1384/2005). Urmu Gölü Manzûmesi. Urmiye: Yaz Neşriyâtı

----------. (1382/2003). *İncili Sedef*. Urmiye: Yaz Neşriyâtı

----------. (1387/2008). *Günümüz Aydın.* (Dede Kâtip'in Şiirleri) Urmiye: Yaz Neşriyâtı

[15] Yaşlı felek baba, dünya annenin sen gibi başka bir oğul doğurması için çok ama çok sabretmelidir...

OKU (duklarım)
DUY (duklarım)
GÖR (düklerim)

Kemal Y. Aren

Değirmenin Taşı Ters Dönerse

Raviyân-ı ahbar ve nakilân-ı âsar ve muhaddisân-ı rûzigâr[1] şöyle rivayet ederler ki!...

Yani lâfın kısası, ben bir masal anlatmak istiyorum…

Ama yukarıdaki ifâde ne kadar hoş değil mi? Meddah lisânı, masal dili bu!... Tatlı, yumuşacık, akla değil, gönle işleyen bir ifâde!... Öyle bir şey! Söyledim, zaten ben de bir nevi masal anlatmak istiyorum daha doğrusu masalımsı bir hikâye anlatmak istiyorum, ama büyükler için!...Arzu edenler buyursun, dinlesin; affedersiniz, okusun, düşünsün isterse! İsterse okurken içi geçerse bir şekerleme yapıversin! Bir şey kaybetmiş olmaz! Masal geleneğidir!...

*

Efendim, bir Ahmet, bir de Kudret varmış.Can ciğer-kuzu sarması iki arkadaş!.. Çocuklukları, okul hayatları hep berâber, hep yan yana geçmiş. 'Neden, nasıl?' orasını bilmem. Ama öyle işte!.. Bir arada oynamışlar, berâber ders çalışmışlar, berâber gezmiş, berâ-

[1] Bizim, sözlü klâsiklerimizden 'Meddah Hikâyeleri'nin başlayış cümlesi: "Zamânımızın olaylarından, söylentilerinden, gerçeklerinden bahsedenler" derler ki, anlamında bir tertip…

ber eğlenmişler.

Ahmet çok zekî, ateş gibi; Kudret vasat!... ama şen şakrak, bıcır bıcır… hayat dolu.. Ahmet dâima derslerde Kudret'e destek olmuş. İkisi de sınıflarını muntazam, takıntısız geçmişler ve nihâyet İstanbul Teknik Ünivesitesi'nin Makine Bölümü'nden mezun olmuşlar!... Diplomalarını aldıkları gün birbirlerine sarılmışlar, muhabbetleşmişler ve sonra yine birbirlerine hayatta başarılar dileyip, biri bir yana, diğeri bir yana ayrılmış, yollarına revan olmuşlar…

Gittikleri yol hayat yolu… Takdîrin, Allah'ın takdîrinin yolu…Elbette gayret, çalışma, tekrar çalışma ve… îcâbında sabır yolu!... Bu böyle bilinir…

Şimdi biz Ahmet'i takip edelim:

Ahmet ilk günden, 'ana kucağı'dır diyerek, kendini Anadolu'ya atar. Muhtelif şehirlerde faâliyet gösteren müesseselerde işe girer; girer, çalışır, gece gündüz çalışır ama ne hikmetse bir türlü bir yerde karar eyleyemez; her girdiği işten bir süre sonra ayrılmak zorunda kalır. Bir, iki, üç.. beş, aradan seneler geçer. Ama olmaz, olmaz!.. Olmayan, hayatta hemen herkesin sâhip olmak istediği başarı, para, mevki, v.b. Sonunda âilece otururlar, durum muhâsebesi yaparlar…

Karar: İstanbul'a dönelim!... Artık ne olacaksa orada olsun; boğulacaklarsa büyük suda boğulsunlar.

Tası tarağı toplar, Kocaköy(!)e gelir. -Anadolu'da halk kendi memleketine ' BizimKöy!' İstanbul'a da 'Kocaköy!' der.- Bir münâsip eve yerleşirler; Ahmet yine bir zaman demir çarık, demir asâ, iş arar; bulamaz, evde oturmaya mecbur kalır. Boş da duramadığı için, oturur, orijinal bir makine plânı yapar. Bu arada, bir yandan da gazetelerin ilân sayfalarında gördüğü, branşıyla ilgili yerlere baş vur-

maya, kısacası iş aramaya devam ederken bir gazete ilânı.. İlân ama altında çok eski arkadaşı Kudret'in ismi-soyadı...Kısacası Kudret'in bilmem ne şirketi ile ilgili bir ilân!... Heyecanlanır, hemen oraya telefon eder, randevu alır ve kalkar gider.

Aman Allah'ım, Kudret onu merdivenlerden karşılar. Sarılışır, öpüşür, tekrar sarılırlar, kol kola Kudret'in ofisine girerler. Hal-hatır muhabbetinden sonra birbirlerinin durumunu konuşmaya geçerler.

Kudret:

-Ahmet'im şükür kavuşturana ama şimdiye kadar nerelerdeydin kardeşim? Seni bulmak için, defâlarca, çalıştığın işyerlerini aradım, ama bir türlü ulaşamadım. Ne zaman izini yakalayıp arasam, iki- üç gün önce oradan ayrıldığını öğrendim. Yeni işini öğrenip oradan aradığım zaman da aradan geçen süre içinde, oradan da ayrıldığını söylediler. Hâsılı bir türlü sana ulaşmak nasip olmadı. De bana bu ne biçim iştir?...

Ahmet, üniversitenin kapında vedâlaşıp ayrıldıkları günden başlayıp, geçen zamanının hikâyesini olduğu gibi, hiçbir yorum yapmadan anlatır. Kudret 'ya!.. vah vah!.. ' hayıflanmalarıyla dinler. Sonunda da Ahmet yapıp bitirdiği ve yanında getirdiği makine plânlarını rulo hâlinde ona uzatır:

– Boş kaldığım zamanlarda da şöyle bir makinenin plânlarını tasarladım. Bir bak, uygunsa berâberce îmal edelim, der.

Kudret, planları alır; açar; şöyle bir göz gezdirir; tekrar katlar ve arkasındaki etajerin üzerine bırakırken:

-Çok, çok güzel Ahmet, elbette yaparız; ama şu anda elimde tamamlanmak üzere olan bir-iki îmâlat var, onları bitirelim, buna geçeriz. Oldu say!. Sen şimdi ne yapıyorsun? Nerede kalıyorsun, de

bana?...

Anlatır: Balat'ta iki odalı bir ev tuttuğunu, orada kaldıklarını; boşta olduğunu; iş aradığını söyler.

Kudret:

-Aman ne güzel rastlantı!.. Vallâhi bundan güzeli olmaz! Ahmet, Sütlüce'de benim bir un fabrikam var. Müdürü iki gün evvel ayrıldı. Arzu edersen oraya geç. Fabrikanın yanında lojman da var, sana layık değil ama bir gör, beğenirsen oraya taşın, ilerde daha iyisini buluruz, oraya geçersiniz!.

Ahmet teşekkür eder ve Kudret'in husûsî arabasıyla Sütlüce'ye gider; ustabaşı Hasan Efendi, kapıdan karşılar; ofisine buyur eder. Kısa bir tanışmadan sonra fabrikayı gezmek üzere aşağıya inerler; un çuvalları, buğday ambarları, gümbür gümbür çalışan muhteşem değirmen v.d… Ahmet, bir yandan da ustabaşıdan gerekli îzâhatı almaktadır. Sonunda teşekkür eder, öğrendiği yoldan kendisine tahsis edilen yazıhâneye çıkar; masasına oturur; evine, karısına ve kızına götüreceği güzel haberin hazzı ile koltuğuna yaslanır ve şimdiye kadar geçirdiği günleri tahayyül etmeye dalar. Ne var ki bu mutlu hâli ustabaşının pür telâş, nefes nefese içeriye girmesiyle son bulur.

-Müdür bey, müdür bey!.. değirmen durdu. Çalıştırmak istedim, bu defa, taşı ters dönmeye başladı. Ne yaptıysam normale geçmedi…

Ahmet yerinden fırlar. Adeta koşar adımlarla aşağıya, kumanda odasına dalarlar. Ahmet de şalteri açar, ustabaşı taşın başından seslenir:

-Ters dönüyor, müdür bey!.

Ahmet şalteri kapar, tekrar açar, aynı… değişen bir şey yok! Bir, iki, üç… Düzelme yok!. Ustabaşıdan iş önlüğünü alır, makinelerin orasına, burasına el atar; nâfile!...Hep aynı!.. Ne yaptı ise faydası yok!.. Çarnâçar yukarı çıkar, Kudret'i telefonla arar, durumu anlatır. Öyle ya, fabrikasının huyunu suyunu ondan iyi kim bilebilir?

-Kudret… böyle böyle!... Ben arızalı, bozuk bir yer de görmedim, ne yaptıysam da çalıştıramadım!.. Ne yapmak lâzım?

Karşı taraftan rahat, sakin bir sesle Kudret:

-Ahmet'ciğim, telaş etme, önemli değil, rahat ol! Çalışmazsa çalışmasın kerata!...Canı istememiş olacak! Kendi bilir!.. Sen canını sıkma!...

- Kudret, şaka yapmıyorum, değirmenin taşı gerçekten ters dönüyor. Ne yaptıysam düzeltemedim. Fabrika şu anda durdu. Çare?..

Konuşmanın bir iki cümle daha bu minval üzre devâmından sonra Kudret:

-Ahmet'çiğim dert etme!. Seninle ilgili bir şey yok. Çalışıncaya kadar bekleriz. Sen her gün fabrikaya gel. Çalışırsa ne alâ, çalışmazsa kahveni iç, gazeteni oku, keyfine bak!.., der.

Ahmet için yapılacak başka bir şey yoktur. Kudret'in dediğini yapar; her sabah gelir, önce şalteri açar, ters dönüyor; kapatır, yukarıya çıkar, masasında tedirgin, rahatsız oturur; düşünür; arada bir iner, oraya buraya bakar, yok!... Görünürde bir şey yok! Şalteri kapar, yukarıya çıkar. Uzatmayalım, günler, hatta aylar böyle geçer. Geçer ve… bir gün yine mutad, ameliyeyi (şalter işlemini) yapar: açar, a!... o ne ? Taş normal dönüyor. Bir şevinç!.. Hemen ustabaşıyı çağırır:

-Hasan Usta, tamam, taş düzelmiş, sen mi uğraştın?

-Yok beyim, ben hiçbir yerine dokunmadım. İşte siz sabahları açıyor, deneme yapıyorsunuz ya… ben de karşıdan bakıyorum… olmamış, diye başınızı sallayarak çıkıyorsunuz, anlıyorum olmamış. Kudret Bey bana sıkı sıkı tembih etti, sizi meşgul etmememi, değirmen düzelinceye kadar depolama işlerine bakmamı, söyledi. Ben de bu güne kadar o işleri yaptım ve oturdum. Değirmenle hiç meşgul olmadım. Kudret Bey kesin emir verdi çünkü. O, herhalde biliyordu bir gün düzeleceğini. Belki de bu mübâreğin de yorulması tutmuştu, onun geçmesini bekledi!... Bilmem ki…

-Peki Hasan Usta, ben yukarıya çıkıp, patronla konuşurum.

Merdivenleri ikişer-üçer atlayarak odasına çıkar, telefonla Kudret'i arar:

-Müjde Kudret, değirmen düzeldi!... Taş normal dönüyor!...

-A… çok sevindim. Hemen buraya gel, epeydir konuşup sohbet etmedik; birer kahve içeriz karşılıklı muhabbetleşiriz!... Seninle laflamayı öyle özlemişim ki!... Hadi, hemen gel! Eğlenme!...

Uzatmayalım. Ahmet atlar bir arabaya ve Kudret'e gider. Pür şevk, pür şetaret bir karşılama… Kahveler içilirken Ahmet'in gözü Kudret'in masasının üstünde açık duran kendi icadı makine plânlarına ilişir. Lâf arasında sorar:

-Hayrola üstad?!.. Plânları incelediğini görüyorum!..

-Ah, ben de onu söyleyecektim: Hârika!... harika, Ahmet!.. Müthiş!... Ne diyorum biliyor musun? Hemen son çalışmaları yapıp imalâta geçebiliriz, kat'iyen beklenecek şey değil! Derhal başlayalım!...İş dünyasında kıyâmetler kopacak! Allah!... Olacakları şimdiden görür gibiyim!... Bu diğer şirketlere de etki edecek!... Borsada

hisseler tavan yapacak!...

Ahmet şaşkın. Ne diyeceğini bilemez ama sormadan da edemez:

-Kardeşim, anlamadığım bir şey var: Bu plânları ben ilk görüşmeye geldiğim gün getirmiş, sana vermiştim. Aradan bunca zaman geçti. Bunlar öyle günlerce incelenecek şey değil; bir bakışta görülebiliyor. Senin gibi bir iş adamı bunu hemen görürdü. Bu güne kadar niye bekledin?

Kudret mütebessim:

-Ahmet, sana bizim âilede ebenced[2] yaşayan bir îtikattan söz edeyim: Biz, yaratılmış ne varsa, hele insanın, hayatta bazen bir olumsuz dönemi olacağına inanırız. Tıpkı uçakların hava boşluğuna düşmeleri gibi! O boşluktan kaçma imkânı yoktur… Uçak birden içine girer. Bir süre sallanır, dalgalanır. Bu, kimsenin günâhı değildir, radarların da günâhı yoktur, pilotun da!.. Tamâmen tesâdüftür. Uçak bir süre çırpındıktan, sallandıktan, debelendikten sonra o boşluktan çıkar ve yoluna devam eder… İşte insanlar için hayat da böyledir. Bir gün gelir, adamın hiçbir suçu, kabahati olmadığı halde işler ters gitmeye başlar. Ne kadar çırpınırsa çırpınsın kendini kurtaramaz. Neden sonra bakarsınız kendiliğinden düze çıkar. Biz insanın hayâtında böyle zamanlarının olacağına inanırız. Ve, o devreyi anladığımızda telâşa kapılmadan sabırla geçmesini bekleriz. Bize aklımız erdiği günden îtibâren bu 'Değirmenin Taşı Hikâyesi' adıyla deyim olarak hatırlatılır, sükûnet tavsiye edilir. O süre içinde yeni bir işe başlamayız, yeni bir şey almayız, sıradan yaşayışımızı sürdürürüz, ta ki düze çıkana kadar. Ondan sonra ne yapacaksak yaparız. Kesin söylüyorum: Bu bir tembellik dönemi değildir, sabır imtihâ-

[2] Babadan oğula geçen

nı!... Olumsuzluklara karşı öfkelenmek ya da ümitsizliğe düşmek; hayata küsmekle ilgisi yok! Aksine, bütün bunlara karşı dik durmak dönemidir!...

Plânlara ilk geldiğin gün alıcı gözüyle bakmadığımı elbette farkettin. Kendi kendine kaldığında kim bilir ne düşündün!. Ama ben, senin anlattıklarından hayâtında böyle bir devreyi yaşadığını anladım ve kendi inancımız gibi davrandım. Bunun en çarpıcı işâreti, seni Sütlüce Fabrikasına müdür yaptım, koltuğa oturduğun anda, tıkır tıkır işleyen değirmenin taşlarının birden ters dönmeye başladığına şâhit olduk. Ondan sonraki günler senin durumunu Hasan Usta'dan her gün öğreniyordum. Sabahları gelince, yukarıya çıkmadan, şalteri açıyordun, çalışmadığını görünce odana çıkıyordun. Allah'tan söz dinledin, sâkin kaldın. Bu güne geldik. Yine, her zamanki gibi gelince ilk işin şalteri açmak oldu. Ne senin ne başkasının hiçbir katkınız olmadığı halde taşların normal döndüğünü gördün. Koştun bana haber verdin. Anladım ki artık hayâtının olumsuz dönemi bitti. Hemen plânları önüme açtım ve gerçekten de çok güzel bir îcatla yüz yüze geldim. Bunu artık şimdi hayâta geçirebileceğimizi düşündüm. İşte hepsi bu dostum!...

Hikâye bu kadar!... Bu, bir rivâyetin nakli, yâni bu günün gençlerinin deyişi ile bir söylence!... Benim kurgulamam değil!.. Halk hikâyesi…

Gençlerimize benden bir tuhfe-i hayât[3] olsun istedim.

Sevgilerimle! Beyazıt- 4. Ekim. 2017-10-4

[3] Hayat armağanı…

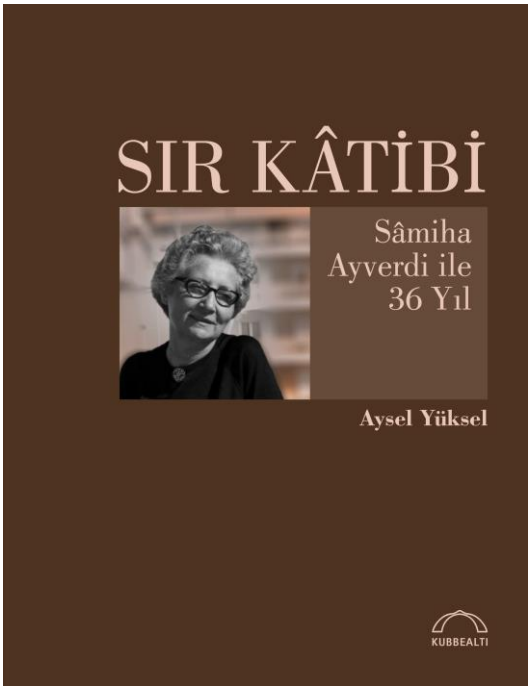

YENİ KİTAP!

SIR KÂTİBİ

"Sâmiha Ayverdi İle 36 Yıl"

Aysel Yüksel